

**M A S A R Y K O V A
U N I V E R Z I T A**

PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA

Brněnské dělnické kolonie

Bakalářská práce

Lucie Karmazínová

Vedoucí práce: RNDr. Ondřej Šerý, Ph.D.

Geografický ústav

BRNO 2020

Bibliografický záznam

Autor:	Lucie Karmazínová Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita, Geografický ústav
Název práce:	Brněnské dělnické kolonie
Studijní program:	Geografie a kartografie
Studijní obor:	Geografie
Vedoucí práce:	RNDr. Ondřej Šerý, Ph.D.
Akademický rok:	2019/2020
Počet stran:	54+4
Klíčová slova:	geografie sídel, geografie města, struktura města, Brněnské dělnické kolonie, dělnické bydlení, Divišova čtvrť, Písečník, Zarybec

Bibliographic Entry

Author: Lucie Karmazínová
Faculty of Science, Masaryk University,
Department of Geography

Title of Thesis: Workers' colonies in Brno

Degree programme: Geography and Cartography

Field of Study: Geography

Supervisor: RNDr. Ondřej Šerý, Ph.D.

Academic Year: 2019/2020

Number of Pages: 54+4

Keywords: geography of settlements, geography of the city,
structure of the city, Brno workers' colonies, workers'
housing, Divišova čtvrť, Písečník, Zarybec

ABSTRAKT

Bakalářská práce zkoumá dělnické nouzové kolonie ve městě Brně, které vznikaly nelegálně bez povolení v 1. polovině 20. století v době bytové krize a vysoké nezaměstnanosti. Práce popisuje zaniklé i dochované dělnické kolonie a aktuální podobu lokalit. Cílem práce je charakterizovat současné obyvatele a jejich postoje k životu v brněnských dělnických koloniích Divišova čtvrť, Písečník a Zarybec. Práce vychází z předpokladu, že se obyvatelstvo ve studovaných lokalitách obměnilo a dělníci zde již nežijí v takovém počtu, jak tomu bylo v minulém století. Provedené dotazníkové šetření ukázalo, že v koloniích je v současnosti zřejmá gentrifikace. Dále byla dotazníkovým šetřením zjištěna pozitiva a negativa života ve studovaných lokalitách. Jako pozitivum respondenti uváděli především klidné prostředí a blízkost přírody i města. Negativem kolonií viděli chybějící občanskou vybavenost a nedostatečnou pozornost ze strany úřadů.

ABSTRACT

This bachelor thesis identifies workers' colonies in the city of Brno. These colonies (settlements) were created during the first half of 20th century because of high rates of unemployment and a housing crisis. The thesis also describes extinct and surviving workers' colonies in their current form. The main aim of the thesis is to characterize the current residents and the attitude to living in the following settlements: Divišova čtvrť, Písečník and Zarybec. The thesis works on the assumption that residents in these settlements do not live there in such large numbers as in the past century. Based on the results of a questionnaire survey it can be concluded that nowadays an obvious process of gentrification has taken place in the above mentioned settlements. The results also demonstrate the negative and positive aspects of life there. The tranquil place, close to nature and the city center at the same time, are mostly considered to be positive factors. The negative aspects of colonies are the lack of public amenities and insufficient attention from the local authority.

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Student: Lucie Karmazínová
Studijní program: Geografie a kartografie
Studijní obor: Geografie

Ředitel Geografického ústavu Přírodovědecké fakulty MU Vám ve smyslu Studijního a zkušebního řádu MU určuje bakalářskou práci s tématem:

Brněnské dělnické kolonie

Workers' colonies in Brno

Zásady pro vypracování:

V souvislosti s rozvojem průmyslu vznikaly v Brně v blízkosti továren od konce 18. století nouzové dělnické kolonie, v nichž se koncentrovalo ekonomicky i sociálně slabé obyvatelstvo. Několik těchto dělnických kolonií se dochovalo do současnosti, a to s různou mírou autentičnosti. Cílem bakalářské práce je identifikace brněnských dělnických kolonií, jejich bližší charakteristika a provedení případové studie na jednu dělnickou kolonii či na jeden aspekt dělnických kolonií.

Osnova:

- 1) Úvod, cíle (hypotézy / výzkumné otázky)
- 2) Rešerše odborné literatury (vnitřní struktura města, bydlení, trh práce ve vazbě na dělnické kolonie)
- 3) Metodika a zdroje dat
- 4) Identifikace zaniklých i dochovaných dělnických kolonií v Brně
- 5) Bližší charakteristika dělnických kolonií
- 6) Případová studie jedné dělnické kolonie nebo jednoho aspektu dělnických kolonií
- 7) Závěr

Rozsah grafických prací: podle potřeby

Rozsah průvodní zprávy: cca 30-40 stran

Seznam odborné literatury:

- BURGESS, E. W. (1925): The growth of the city: An introduction to a research project. In: Park, R. E., Burgess, E. W., McKenzie, R. D.: The city. Chicago, s. 47–62.
- BURZOVÁ, P. L., DVOŘÁKOVÁ, I., HEJNAL, O., RŮŽIČKA, M., TOUŠEK, L. (2013): Dělnická kolonie Karlov: Místo, paměť a identita. Český lid, roč. 100, č. 3, s. 259–279.
- FEHÉR, K. (2016): On the transformation of a former worker's colony symbolic and social boundaries in the making. Socio.hu, Special Issue, No. 4, pp. 22–46.
- KALLÁBOVÁ, E., BÍLEK, J. (2006): The historical background and current situation of mass (industrial) forms of housing in the Ostrava region (Czech Republic). Moravian Geographical Reports, Vol. 14, No. 2, pp. 27–42.
- KUCHTOVÁ, R. (2011): Dělnické kolonie v Ostravě. Urbanismus a územní rozvoj, roč. 14, č. 6, s. 11–15.
- JEMELKA, M. (2014): Dělnické kolonie tématem české historiografie: tradice a stav výzkumu. Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století, roč. 6, č. 2, s. 105–120.
- NAGY, P. (2015): Special urbanization: The effects of industry on rural settlements in Hungary: A case of study. Hungarian Studies, Vol. 29, No. 1–2, pp. 147–155.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2000): Teorie stádií vývoje měst a diferenciální urbanizace. Geografie – Sborník ČGS, roč. 105, č. 4, s. 361–369.

Jazyk závěrečné práce: čeština

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Ondřej Šerý, Ph.D.

Podpis vedoucího práce:

Datum zadání bakalářské práce: říjen 2019

Datum odevzdání bakalářské práce: do 14. května 2020

doc. RNDr. Petr Kubíček, CSc.
ředitel Geografického ústavu

Se zadáním bakalářské práce souhlasím, jsem si vědom(a), že zadání práce je závazné.

Převzal(a): dne

Poděkování

Ráda bych poděkovala RNDr. Ondřeji Šerému, Ph.D. za jeho odborné vedení práce, cenné připomínky, trpělivost a vstřícnost. Děkuji své rodině, přátelům a příteli za neustálou podporu při studiu a psaní práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením RNDr. Ondřeje Šerého, Ph.D. a s využitím informačních zdrojů, které jsou v práci citovány.

Brno, 25. 5. 2020

Lucie Karmazínová

OBSAH

1	ÚVOD.....	10
1.1	Cíle práce	11
2	METODIKA ZÍSKÁVÁNÍ DAT A POSTUP ZPRACOVÁNÍ.....	12
2.1	Metodika případové studie a reprezentativnost vzorku	12
2.1.1	Reprezentativnost vzorku podle věkového zastoupení	14
2.1.2	Reprezentativnost vzorku podle pohlaví	17
3	GEOGRAFIE SÍDEL VE VAZBĚ NA DĚLNICKÉ KOLONIE	18
3.1	Vývoj sídelních systémů	18
3.1.1	Preindustriální město.....	18
3.1.2	Industriální město	18
3.1.3	Postindustriální město	19
3.2	Teorie diferenciální urbanizace a model stádií vývoje měst.....	20
3.2.1	Teorie diferenciální urbanizace	20
3.2.2	Model stádií vývoje měst	21
3.3	Struktury města a lokalizace dělnických kolonií	22
3.3.1	Koncentrický model	23
3.3.2	Sektorový model.....	23
3.3.3	Vícejaderný model	24
4	DĚLNICKÉ KOLONIE.....	25
5	BRNĚNSKÉ DĚLNICKÉ KOLONIE.....	26
5.1	Zaniklé brněnské dělnické kolonie.....	28
5.1.1	Kolonie Červená ulička	28
5.1.2	Kolonie Pod kopcem	28
5.1.3	Kolonie Nový Hřbitov	29
5.1.4	Vagónka.....	29
5.1.5	Kolonie Na Rybníčku.....	29
5.1.6	Polní kolonie.....	30
5.1.7	Kolonie Hamburk	30

5.1.8	Další již zaniklé brněnské dělnické kolonie	30
5.2	Dochované brněnské dělnické kolonie.....	30
5.2.1	Kamenná čtvrť	30
5.2.2	Slatinka.....	31
5.2.3	Kolonie Kostivárna a kolonie Podstránská	31
5.2.4	Kolonie Olší	32
5.2.5	Podskalská kolonie	32
5.2.6	Dochované kolonie v blízkosti Královopolské strojírny.....	32
6	OBYVATELSTVO A ŽIVOT V DOCHOVANÝCH DĚLNICKÝCH KOLONIÍCH V BLÍZKOSTI KRÁLOVOPOLSKÉ STROJÍRNY	38
6.1	Současné obyvatelstvo dochovaných dělnických kolonií Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec.....	38
6.2	Nemovitosti respondentů a jejich vztah k původním obyvatelům v dochovaných dělnických koloniích Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec .	42
6.3	Současný život v dochovaných dělnických koloniích Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec	45
7	ZÁVĚR	50
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	52
	SEZNAM PŘÍLOH.....	56

1 ÚVOD

Doba industrializace v 18. a 19. století přinesla do brněnského městského prostředí průmyslovou výrobu, která přilákala do Brna nové dělníky, přicházející především z širokého okolí Brna. Stavěly se továrny a tvořily se nové sociální vrstvy. Rostla také poptávka po levném bydlení, které by bylo dostupné pro ekonomicky slabší obyvatelstvo a dělníky.

V 1. polovině 20. století, v době vysoké nezaměstnanosti a Velké hospodářské krize, v Brně žilo stále více chudých dělníků, kteří si budovali nouzové příbytky a zastavovali oblasti v blízkosti továren. V tomto období vznikaly kolonie nouzových obydlí a domků se špatnými podmínkami k životu vystavěné samotnými dělníky. Dělnické kolonie jsou specifickým druhem zástavby. Vyznačovaly se tím, že se jednalo o domky bez povolení, které byly stavěny bez jakýchkoliv plánů, rostoucí zcela živelně a z materiálů, které byly dostupné bez finančního zatížení rozpočtu chudých dělníků (např. stará prkna, zbytky z bouraček, cihly z nedalekých cihelen apod.). Některé kolonie již byly zbourány a na jejich místě jsou vystavěné nové stavby sloužící jinému účelu. Zbylé kolonie zůstaly dochované do současnosti, ale modernizace a rekonstrukce jednotlivých obydlí pocházejících z 20. a 30. let minulého století byla nutná.

Bakalářská práce se zaměřuje na dělnické kolonie vystavěné samotnými dělníky či majiteli továren v brněnských ulicích od doby průmyslové revoluce. Práce tyto kolonie charakterizuje jak v obecné rovině, tak na území Brna. Brněnské dělnické kolonie jsou poté kategorizovány a blíže charakterizovány.

Případová studie této bakalářské práce je věnovaná třem dělnickým koloniím poblíž Královopolské strojírny. Divišova kolonie, Písečník a Zarybec patřily mezi místa, kam se tehdejší dělníci z Královopolské strojírny soustředili. Dělnická obydlí jsou v dnešní době již zrekonstruovaná, ale *genius loci* (tj. duch místa) a některé podmínky života v 30. letech minulého století jsou ve studovaných lokalitách zřejmé dodnes. Jedná se zároveň o kolonie méně známé (zejména oproti Kamenné kolonii), ale přesto se v minulosti řadily mezi větší dělnické kolonie na území města Brna.

Studovanou problematiku lze spatřit aktuální vzhledem k postupné přestavbě jednotlivých nouzových domků z 1. poloviny minulého století, kdy některé domy dělnická obydlí již nepřipomínají. Práce také popisuje proměnu obyvatelstva a podobu jednotlivých kolonií, ve kterých již nežijí dělníci v nouzových obydlích. Přesto si lokality uchovávají svůj specifický ráz. Další skutečností je, že většina dělnických kolonií na území města Brna je již zbouraná. Zatím poslední zbouranou dělnickou kolonií je kolonie Pod Kopcem u dnešního Tomkova náměstí, nacházející se na místě pro stavbu nájezdů na Velký městský okruh. Demolice skončila na jaře 2020. Kolonie již byla neobývaná roky, a to z důvodů špatné statiky jednotlivých domků. Práce lokalizuje a popisuje jednotlivá místa nouzového dělnického bydlení v Brně, dále hodnotí tehdejší i současné obyvatelstvo s jeho základními demografickými charakteristikami. Z výše uvedených důvodů lze konstatovat, že se jedná o geograficky relevantní téma.

1.1 Cíle práce

Cílem bakalářské práce je charakterizovat současné obyvatele a jejich postoje k životu v brněnských dělnických koloniích Divišova čtvrť, Písečník a Zarybec (dnešní ulice Myslínova, Fibichova a Žleb). Práce vychází z předpokladu, že se obyvatelstvo ve studovaných lokalitách obměnilo a dělníci zde již nežijí v takovém počtu, jak tomu bylo v minulém století. Hlavní výzkumná otázka tedy odkazuje na to, jaké je současné obyvatelstvo: „Jakým způsobem lze charakterizovat současné obyvatele ve studovaných brněnských dělnických koloniích?“. Lze předpokládat, že jak se měnily socioekonomické podmínky či časové rytmy obyvatel, tak se proměnila i společnost ve zmíněných lokalitách. Také je v městě Brně zřejmý útlum tovární výroby oproti minulému století a s tím související ubytok zaměstnaných dělníků. První hypotéza ve znění: „Současné obyvatelstvo v brněnských dělnických koloniích Divišova čtvrť, Písečník a Zarybec tvoří převážně potomci dělníků (původních obyvatel).“ předpovídá, že se v dochovaných dělnických koloniích domy dědily a obyvatel s rodinným vztahem k původním majitelům převládá.

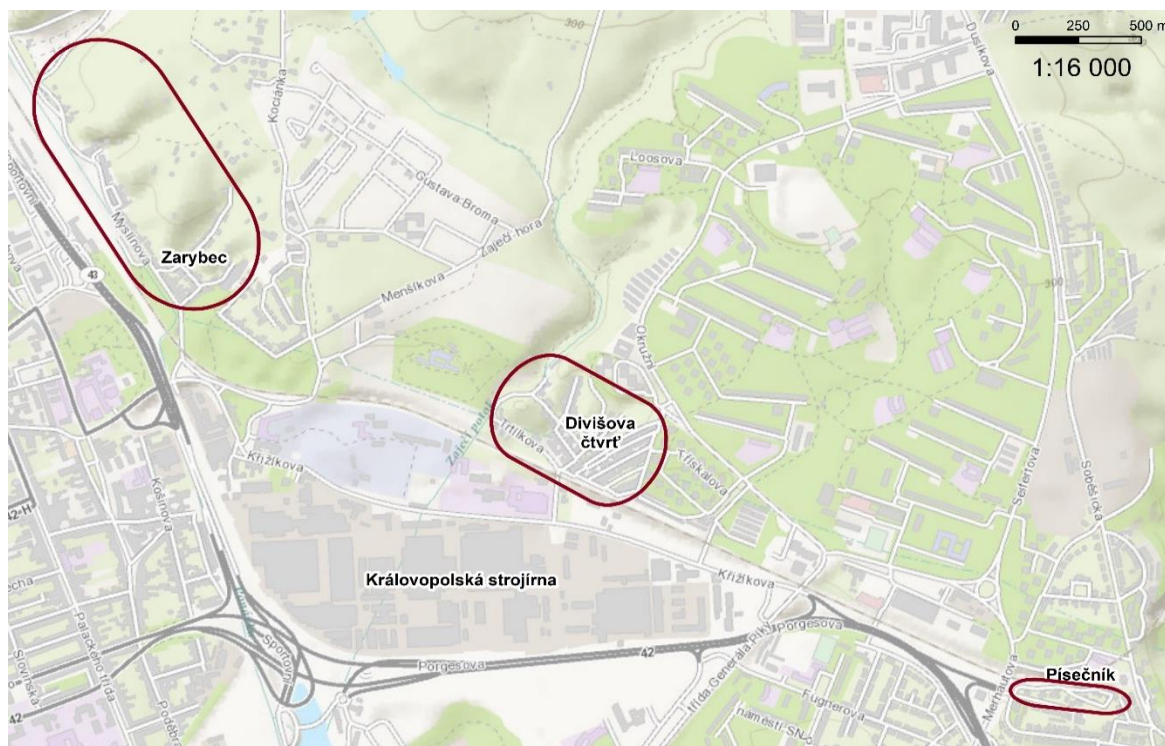
Na toto řešené téma navazuje další výzkumná otázka, která zní: „Jak současné obyvatelstvo hodnotí život a podobu brněnských dělnických kolonií Divišova čtvrť, Písečník a Zarybec?“. Dalším předmětem výzkumu je tedy snaha zjistit, jak jsou současní obyvatelé se životem ve vyjmenovaných bývalých koloniích spokojeni a jaká vnímají pozitiva a negativa ve studovaných lokalitách. Druhá hypotéza zní: „Hlavním pozitivem života v brněnských dělnických koloniích Divišova čtvrť, Písečník a Zarybec je v dnešní době klid od rušného města.“. Právě tato hypotéza předpovídá, že když v minulém století kolonie byly vystavěny na odlehlých místech v blízkosti města, tak i v současnosti jsou místa stále odlehlá a klidná. Třetí hypotéza: „Současné obyvatelstvo je se životem v brněnských dělnických koloniích Divišova čtvrť, Písečník a Zarybec spokojeno.“ se zamýšlí nad tím, zdali obyvatelstvu v bývalých dělnických koloniích vyhovuje i přes nedostatky místa zde žít.

2 METODIKA ZÍSKÁVÁNÍ DAT A POSTUP ZPRACOVÁNÍ

V první části bakalářské práce byly definovány dělnické kolonie obecně a na základě dostupných dat byly identifikovány jak zaniklé, tak dochované dělnické kolonie na území města Brna k měsíci květnu 2020. K definování jednotlivých kolonií pomohly především sborníky příspěvků „Brno v minulosti a dnes“ (1959; 2000), které se věnují dějinám a výstavbě Brna a kniha „Brno-vývoj města, předměstí a připojených vesnic“ od Kuči (2000). Diplomová práce Bochořáka (1979) nabídla odkaz na 17 plánů brněnských nouzových kolonií z let 1933–1939, které by měly být k dispozici v Archivu města Brna. Ty se najít podařilo až v kapitole Svobodové (2000) s názvem „Brněnské obytné kolonie“ ve sborníku „Brno v minulosti a dnes“. Díky tomuto příspěvku, který situační plány obsahoval, bylo umožněno do plánů nahlédnout. V průběhu března 2020 bylo v plánu další kolo hledání situačních plánů v Archivu města Brna, avšak z důvodu vyhlášení nouzového stavu po celé České republice to nebylo možné.

2.1 Metodika případové studie a reprezentativnost vzorku

Případová studie byla realizována na téma „Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích na příkladu Divišovy čtvrti, Písečnicku a dnešních ulic Myslínova, Fibichova a Žleb, souhrnně v minulosti označovaných jako dělnická kolonie Zarybec“. Tyto tři bývalé dělnické nouzové kolonie spojuje blízkost Královopolské strojírny, ve které dělníci z těchto čtvrtí pracovali.

Obr. 1 Znárodnění studovaných kolonií v blízkosti Královopolské strojírny (upraveno podle: ESRI BASEMAP, 2020)

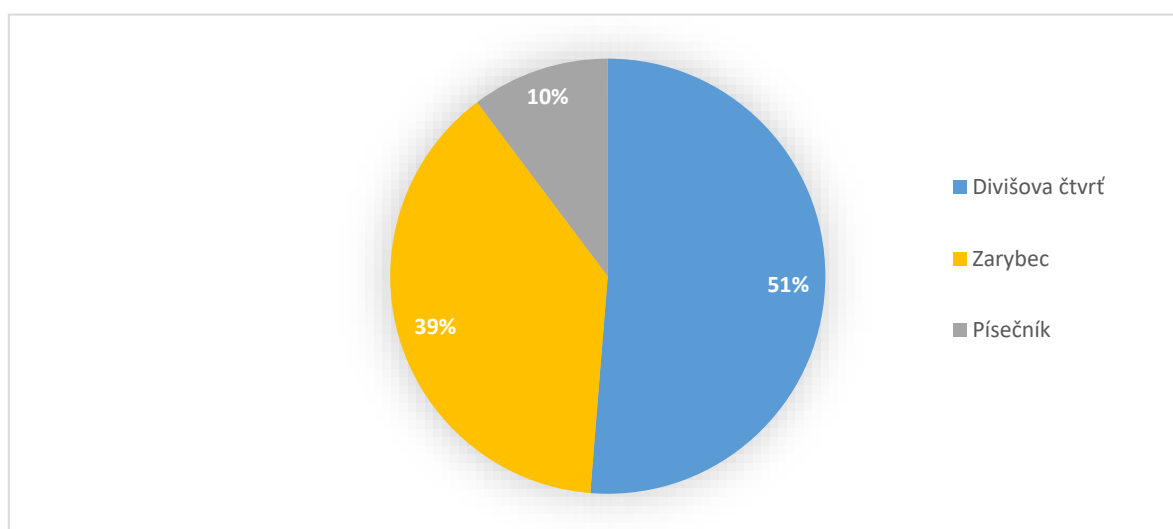
Ve zmíněných třech koloniích proběhlo v průběhu února a března 2020 dotazníkové šetření především v elektronické podobě, kterým byli osloveni obyvatelé zmíněných lokalit. Dotazníkové šetření je kvantitativní metoda, která byla využita k ověření hypotéz, které byly vysloveny před začátkem samotného výzkumu (viz cíle práce).

Dotazníkové šetření na začátku probíhalo osobním setkáním s obyvateli. Tímto způsobem se nepodařilo sebrat mnoho dotazníků a z toho důvodu byly zvoleny elektronické dotazníky jako vhodnější forma. Začátkem února 2020 byly připraveny papírové výzvy pro obyvatele kolonií. Celkem 387 papírových výzev o vyplnění elektronických dotazníků bylo v průběhu února 2020 rozneseno do poštovních schránek jednotlivých domů, čímž bylo osloveno 865 obyvatel žijících ve zmíněných lokalitách (jedná se o součet zaevidovaných obyvatel k 25. 2. 2020 z jednotlivých územních a evidenčních jednotek podle Registru sčítacích obvodů a budov ČSÚ, viz Tab. 1). Počet obyvatel, a tedy i oslovených obyvatel jednotlivých kolonií se může lišit. Český statistický úřad udává pouze počty obyvatel, kteří mají v místě trvalé bydliště, nezapočítává obyvatele žijící v kolonii přechodně v podnájmu.

Tab. 1 Údaje platné k 25. 2. 2020 na vybraném území

zkoumaná jednotka	počet budov s číslem popisným v koloniích	počet evidovaných obyvatel v koloniích	počet výzev doručených do poštovních schránek jednotlivých budov	počet elektronicky vyplněných dotazníků
ZSJ Divišova čtvrť	197	490	190	40
ÚEJ Písečník	34	33	30	8
Zarybec (ÚEJ Myslínova, ÚEJ Žleb, ÚEJ Fibichova)	179	342	167	30
celkem	410	865	387	78

(zdroj: ČSÚ – REGISTR SČÍTACÍCH OBVODŮ A BUDOV, 2020; vlastní zpracování)

Obr. 2 Podíl respondentů v jednotlivých lokalitách na celkovém vzorku (zdroj: Dotazníkové šetření Znak současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečník, Zarybec; 2020)

Do poloviny března bylo vybráno od respondentů celkem 78 dotazníků. Doplnění dalších respondentů za účelem zvýšení reprezentativnosti bylo naplánováno v druhé polovině března 2020, které se však z důvodu vládních nařízení neuskutečnilo. Cílem bylo v místních zařízeních oslovit další obyvatele (např. ve vinotéce Pod Pergolou na ulici Myslínova, v restauraci Selský dvůr a U Antonička v Divišově čtvrti) a získat tak další respondenty do výzkumu. Tento záměr však znemožnilo vyhlášení nouzového stavu na území celé ČR ze strany Vlády ČR kvůli pandemii nemoci COVID-19. Od poloviny března 2020 byl zakázán provoz stravovacích zařízení a obchodů a byl vyhlášen zákaz vycházení osob s několika výjimkami (např. nezbytné cesty do práce a na nákupy). Z tohoto důvodu se další část šetření nerealizovala. Byla také snaha využít tematické stránky na sociálních sítích, zde však příspěvky nebyly publikovány.

2.1.1 Reprezentativnost vzorku podle věkového zastoupení

Dotazníkové šetření využitě v této bakalářské práci se zaměřuje na osoby starší 15 let. Pomocí dat o věkové skladbě obyvatel pro konkrétní městskou část bylo dopočítáno, kolik osob nad 15 let má na sledovaném území zaevidované trvalé bydliště a jak je výzkumný vzorek dotazovaných reprezentativní. Byla přijata teze, že podíl obyvatel v jednotlivých věkových skupinách ve studovaných koloniích je stejný jako podíl obyvatel v městské části, kde se kolonie nachází (viz Tab. 2). Tyto hodnoty byly poté porovnány s identifikačními údaji respondentů (Tab. 3).

Reprezentativnost dotazovaných podle věkového zastoupení v jednotlivých dělnických koloniích byla ověřena pomocí dat z Českého statistického úřadu (viz Tab. 2, Tab. 3). Byly zjištěny počty evidovaných obyvatel k 25. 2. 2020 v základní sídelní jednotce Divišova čtvrť, územní a evidenční jednotce Písečník. Data pro Zarybec byla zjištěna pomocí součtu jednotlivých územních a evidenčních jednotek Myslínova, Žleb a Fibichova. Tyto počty evidovaných obyvatel udávají pouze celkový počet obyvatel v dochovaných koloniích, nezohledňují jednotlivé věkové skupiny a jsou zde započítáni i obyvatelé do 15 let.

Tab. 2 Počty obyvatel s obvyklým pobytem v městských částech Brno-sever a Brno-Královo Pole v roce 2011.

věkové skupiny	počet obyvatel s obvyklým pobytem v Brno-sever v roce 2011		počet obyvatel s obvyklým pobytem v Brno-Královo Pole v roce 2011	
	absolutní hodnoty	relativní hodnoty [%]	absolutní hodnoty	relativní hodnoty [%]
0–14 let	6 227	13,1	3 148	11,0
15–64 let	30 376	64,0	19 710	69,0
65 let a více	10 880	22,9	5 711	20,0
celkem	47 483	100,0	28 569	100,0

(zdroj: ČSÚ – VEŘEJNÁ DATABÁZE, 2011; vlastní zpracování)

V Divišově čtvrti, která se nachází v městské části Brno-sever, je zaevidovaných celkem 490 obyvatel. Podle relativních hodnot počtu obyvatel s obvyklým pobytem v městské části Brno-sever ve věkových skupinách jsem dopočetla absolutní počet zaevidovaných obyvatel v Divišově čtvrti do jednotlivých věkových skupin. Z hodnot je patrné, že když od celkového počtu evidovaných obyvatel čtvrti se odečte předproduktivní složka (0–14 let), výsledkem bude celkem 425 zaevidovaných obyvatel starších 15 let v Divišově čtvrti (viz Tab. 3). Při počtu 40 respondentů z Divišovy čtvrti, se jedná o téměř 10% reprezentativnost. Porovnání podílu dopočítaného počtu obyvatel a respondentů v jednotlivých věkových skupinách lze zaznamenat pouze drobnou odchylku.

V Písečniku, který se nachází v městské části Brno-sever, je zaevidováno celkem 33 obyvatel. Když se od tohoto počtu, za použití stejné metody popsané výše, odečtou obyvatelé předproduktivního věku (0–14 let), dostáváme 29 obyvatel (viz Tab. 3). Respondentů, kteří vyplnili dotazník, z bývalé dělnické kolonie Písečník je 8. Jedná se téměř o 30% reprezentativnost. Reprezentativnost výzkumného vzorku byla ověřena porovnáním podílu u produktivní a postproduktivní věkové skupiny počtu respondentů a dopočítaného počtu evidovaných obyvatel. Lze konstatovat, že odchylky jsou pouze drobné.

Stejně výpočty, podle stejné metody popsané výše, byly provedeny i v případě dochované dělnické kolonie Zarybec, která se nachází v městské části Brno-Královo Pole. V kolonii Zarybec bylo vypočítáno podle relativních hodnot městské části Brno-Královo Pole 304 obyvatel starších 15 let (viz Tab. 3). Reprezentativnost v tomto případě je 9,8 %. Odchylky jsou vyšší při porovnání věkových skupin. V produktivní věkové skupině je vyšší podíl respondentů než podíl dopočítaného počtu evidovaných obyvatel v kolonii, ale menší ve skupině postproduktivní.

Tab. 3 Hodnocení reprezentativnosti respondentů ve věkových skupinách ve studovaných lokalitách podle městských částí

lokality	charakteristika		věková skupina 15–64 let	věková skupina 65 let a více	celkový počet starších 15 let
Divišova čtvrť (Brno-sever)	dopočítaný počet evidovaných obyvatel podle MČ	absolutní hodnoty	313	112	425
		relativní hodnoty [%]	73,6	26,4	100,0
	počet respondentů	absolutní hodnoty	31	9	40
		relativní hodnoty [%]	77,5	22,5	100,0
Písečnick (Brno-sever)	dopočítaný počet evidovaných obyvatel podle MČ	absolutní hodnoty	21	8	29
		relativní hodnoty [%]	72,4	27,6	100,0
	počet respondentů	absolutní hodnoty	6	2	8
		relativní hodnoty [%]	75,0	25,0	100,0
Zarybec (Brno-Královo Pole)	dopočítaný počet evidovaných obyvatel podle MČ	absolutní hodnoty	236	68	304
		relativní hodnoty [%]	77,6	22,4	100,0
	počet respondentů	absolutní hodnoty	26	4	30
		relativní hodnoty [%]	86,7	13,3	100,0

(zdroj: ČSÚ – VEŘEJNÁ DATABÁZE, 2011; Dotazníkové šetření Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec, 2020; vlastní zpracování)

Dále byla vypočítána celková reprezentativnost výzkumného vzorku u věkového zastoupení. Dopočítaný celkový počet evidovaných obyvatel starších 15 let ve všech třech studovaných koloniích je 758 (viz Tab. 4). Celková reprezentativnost dotazníkového šetření x byla vypočítána podle vzorce:

$$x = \frac{\text{celkový počet vyplněných dotazníků}}{\text{dopočítaný počet obyvatel starší 15 let na zkoumaném území}} \cdot 100$$

Tab. 4 Reprezentativní vzorek obyvatelstva dle věku

kolonie	dopočítaný počet obyvatel starších 15 let	počet vyplněných dotazníků
Divišova čtvrť	425	40
Písečnick	29	8
Zarybec	304	30
celkem	758	78

(zdroj: Dotazníkové šetření Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec, 2020; vlastní zpracování)

$$x = \frac{79}{758} \cdot 100 = 10,4 \%$$

Dotazníkové šetření na sledovaném území má 10,4% reprezentativnost ve smyslu věkového zastoupení i ve smyslu počtu. Dle jednotlivých výsledků lze také konstatovat, že věkové zastoupení respondentů v jednotlivých bývalých dělnických koloniích je reprezentativní podle struktury věku, protože se jedná pouze o drobné odchylky.

2.1.2 Reprezentativnost vzorku podle pohlaví

Dále byla reprezentativnost výzkumného vzorku hodnocena podle pohlaví. Pohlaví respondentů ze studovaných lokalit bylo porovnáváno se součtem obyvatel žijících v městských částech Brno-sever a Brno-Královo Pole. Podíl mužů, kteří odpověděli v dotazníkovém šetření je 46,2 % a žen 53,8 %. Co se týče počtu obyvatel ve zmíněných brněnských městských částech, převažují také ženy. Žen je ve sledovaných městských částech 52,5 %, mužů 47,5 %. Lze tedy konstatovat, že výzkumný vzorek je reprezentativní i ve smyslu pohlaví.

Tab. 5 Reprezentativní vzorek obyvatelstva dle pohlaví

charakteristika		pohlaví	hodnoty
počet respondentů ve studovaných koloniích (Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec)	absolutní hodnoty	muži	36
		ženy	42
	relativní hodnoty [%]	muži	46,2
		ženy	53,8
celkový počet obyvatel v městských částech Brno-sever a Brno- Královo Pole v roce 2011	absolutní hodnoty	muži	36 272
		ženy	40 045
	relativní hodnoty [%]	muži	47,5
		ženy	52,5

(zdroj: ČSÚ – VEŘEJNÁ DATABÁZE, 2011; Dotazníkové šetření Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec, 2020; vlastní zpracování)

3 GEOGRAFIE SÍDEL VE VAZBĚ NA DĚLNICKÉ KOLONIE

Geografie sídel se zabývá především dvěma přístupy – urbánní geografii a sídelním přístupem. Urbánní geografie zkoumá vnitřní struktury sídel. Druhým přístupem v geografii sídel je přístup sídelní, který studuje jednotlivá sídla a jejich vztahy mezi sebou (MULÍČEK, 2008). Právě ve známých teoriích geografie sídel lze hledat teoretickou oporu pro objasnění otázky výstavby či zániku dělnických kolonií nejen na území Brněnska a také charakteristiku tehdejších a současných obyvatel.

3.1 Vývoj sídelních systémů

Vývoj sídelních systémů mapuje zjednodušený třístupňový model charakterizující etapy měst až do dnešní podoby. Napomáhají tomu jednotlivé koncepty preindustriálního města, industriálního města a postindustriálního města.

3.1.1 Preindustriální město

Město před průmyslovou revolucí nazýváme preindustriální město a bylo malé velikosti. Dopravní technologie byly na velmi nízké úrovni a neumožňovaly velké přesuny či dojížděku obyvatel (MULÍČEK, 2008). Sjoberg (1960) udává, že v preindustriálním městě dochází k oddělování jednotlivých tříd obyvatelstva. Elity žily v hradbami ohraničeném centru města a byly symbolem politické a náboženské moci. Koncept preindustriálního města není v podstatě spojen s problematikou dělnických kolonií, jelikož se s dělnickou třídou setkáváme až v době industrializace, kdy se v městech staví továrny a je potřeba pracovní síla. Tento koncept byl uveden jako východisko pro další koncepty a teorie, které jsou s touto problematikou spojené.

3.1.2 Industriální město

S pojmem industrializace se setkáváme od 18. století, kdy začíná průmyslová revoluce v Anglii. Do českých zemí přichází industrializace ve 2. polovině 18. století. Industrializace označuje proces socioekonomického přechodu od tradiční fáze rozvoje k průmyslové fázi. Dochází k převaze průmyslové produkce v ekonomice a vývoji nových technologií. Díky tomuto procesu se také vytváří zcela nová forma města. Industriální město bylo na začátku svého vývoje závislé na technologických změnách a novinkách. Jádrem města začalo mít význam především ekonomický. Dalšímu pokroku ve městech přispěl i vynález parního stroje, který přinesl výrobu do měst. Také se modernizovalo zemědělství, kde nebylo potřeba tolik pracovní síly, a to přispělo k růstu měst. V industriálním městě se také setkáváme s novými společenskými třídami. Nastává přechod od tradiční (feudální) společnosti ke kapitalistické společnosti, kdy vznikají dělnické třídy a třídy majitelů průmyslových podniků. Tyto třídy se od sebe velmi lišily, jak způsobem života, tak místem a typem bydlení (MULÍČEK, 2008). Doprava na začátku vývoje neumožňovala dělníkům bydlet daleko od práce. Dělníci často do práce každý den docházeli, a tak se ubytovali v blízkosti továren, v pěšky dostupných vzdálenostech. To podnítilo vznik dělnických kolonií. (GOODMAN, CHANT, 1999; SVOBODOVÁ, 2000).

Stejné procesy, jak uvádí koncept industriálního města, se děly nejen ve městě Brně v průběhu industrializace. Na území Brna v té době vznikají vlnařské manufaktury a později strojírenské. Lidé za prací do Brna přicházelo tolik, že v průběhu let začalo chybět bydlení pro dělníky. Často se dělníci museli tísnit v malých bytech s několika dalšími dělníky. Podle Svobodové (2000) bytová nouze v brněnském městském prostředí vzrostla již na začátku 19. století především kvůli přílivu venkovského obyvatelstva, které nenacházelo pracovní příležitosti v zemědělství. Nedostatek vhodných bytových prostor pro rostoucí počet dělníků zvýšil poptávku po levných a malých bytech, a to na druhé straně vedlo ke zvýšení jejich cen. Přestože pracovní síly do Brna přicházelo stále více, kromě továren se nic nestavělo. Postavené domy se rozšiřovaly různými přístavbami a nástavbami, ve kterých se dělnictvo a jejich rodiny tísnily (VYTISKA, 1963). Nejenže vzrůstala hustota osídlení v samotném městě, lidé osidlovali i předměstí Brna. Navíc nové tramvajové linky umožnily růst Brna a následné stěhování obyvatel podél těchto linek a dělníci tak nebyli odkázáni pouze na bydlení v okolí továren. V průběhu 20. století vznikaly stále nové továrny, které potřebovaly nové pracovní síly a způsobily migraci obyvatel z blízkého i vzdálenějšího okolí Brna. Bytová krize vyvrcholila ve 20. letech, kdy docházelo k výstavbě větších nouzových dělnických kolonií (například Kamenná kolonie, Divišova kolonie...). Příčinami vedoucími ke zhoršení bytové situace dělnictva nejen v Brně podle Votrubce (1962) jsou:

- 1) zastavení výstavby bytů v době 1. světové války,
- 2) příliv dělníků za prací do Brna po 1. světové válce,
- 3) pokud se nějaké byty stavěly, jednalo se především o drahé byty finančně nedostupné pro dělníky (vzrůst cen stavebního materiálu a prací),
- 4) dostatek levného materiálu z bouraček ke stavbě nouzových domků,
- 5) dorůstající mladí dělníci a dělnice už více nechtěli sdílet byty s rodiči, stěhovali se od nich a vystavovali nouzová obydlí, která byla levná,
- 6) vzrůst nezaměstnanosti a nezaměstnaných, kteří si nemohli dovolit zaplatit činži v průběhu 30. let (v kontextu se světovou hospodářskou krizí).

3.1.3 Postindustriální město

Mulíček (2008) dále uvádí, že změny ve vývoji od průmyslové společnosti k postprůmyslové vyjadřuje koncept postindustriálního města. Koncept charakterizuje ekonomické změny zdůrazňující roli služeb, změny ve společenské struktuře posilující roli nových profesních a technologických tříd. Je kladen důraz na technologie a význam informací ve společnosti. Hlavním procesem postindustriálního města je rozptyl. Znakem jsou nepravidelné a chaotické seskupování různých funkcí města bez výrazné centrality. Dochází k oslabení vztahu k centrální obchodní oblasti, jak tomu bývalo v preindustriálním a industriálním městě, vliv naopak roste u dopravy a komunikací, které spojují jednotlivé části města. Rozvoj telekomunikací měl za následek tzv. smrt vzdáleností, kdy vzdálenost byla díky technologiím překonána. Dále se v postindustriálním městě bere ohled na nové časové rytmy obyvatel. Z toho důvodu jsou vystavěna zcela nová místa, kde lidé tráví čas (např. nákupní centra, kancelářské komplexy a vědecko-výzkumné parky).

Brno bychom již v dnešní době mohli označit jako postindustriální město. Začíná zde převažovat terciární sektor. Průmysl zde není v takovém rozsahu jako v minulých stoletích a nepotřebuje tolik pracovních sil jako v době industrializace. Vznikají nové pracovní příležitosti (především administrativní a vědecké) a rostou i kancelářské komplexy (například zóna Heršpická, Český technologický park nebo na místě bývalé textilní manufaktury postavený nový kancelářský komplex Vlněna Office Park). V posledních 20 letech také vznikla nová nákupní a zábavní centra (často na místech bývalých průmyslových podniků – např. Galerie Vaňkovka). Nové časové rytmy obyvatel také v dnešní době určují univerzity, které do Brna lákají studenty nejen z okolí města. Brno je jedním z univerzitních měst v České republice. Nachází se zde čtyři veřejné vysoké školy, na kterých v dnešní době studuje až 60 tisíc studentů (HUDEČEK, 2011). Tito studenti mají často omezené finanční možnosti a nemají příliš velké nároky na bydlení. V Brně se také vyvinula kreativní třída, která vyhledává genius loci neboli ducha místa, který je jim inspirací pro jejich tvorbu. Genius loci je zakořeněný v povaze místa, v jeho samotné atmosféře a jedinečnosti (RYBA, 2018). Právě ta jedinečnost je zřejmá v dochovaných dělnických koloniích, které byly většinou v 20. století vystavěny bez jakýchkoliv plánů samotnými dělníky (ADAMOVIČ, 2014–2017). Všechny tyto socioekonomické změny se také odráží na proměně dochovaných dělnických kolonií, kde je zřejmá změna v sociální skladbě obyvatel (například v příchodu kreativní třídy či studentů) nebo v úpravách jednotlivých dělnických domů jejich nynějšími obyvateli.

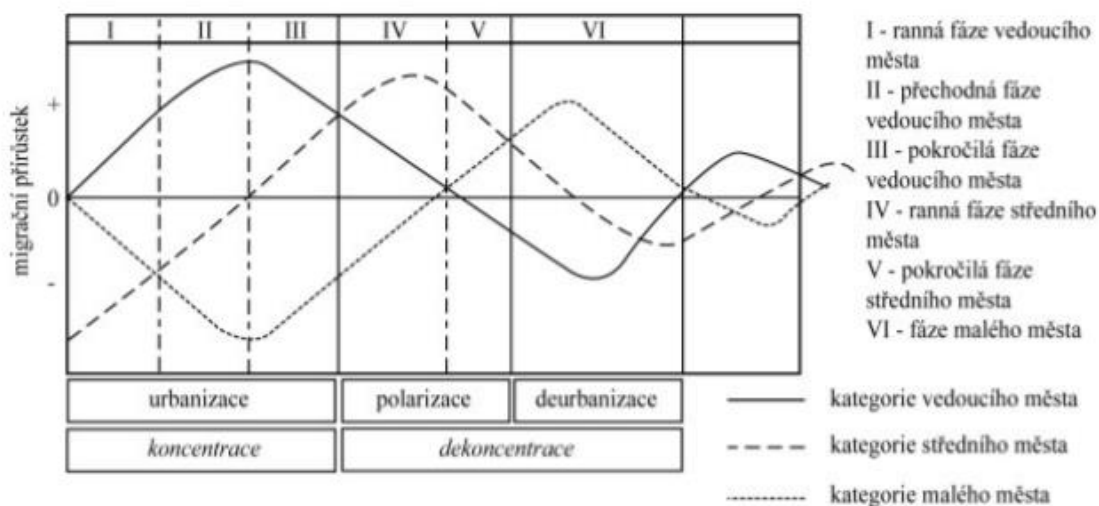
3.2 Teorie diferenciální urbanizace a model stádií vývoje měst

Ouředníček (2000) považuje ekonomický růst a změny ve struktuře ekonomiky ve vývoji měst za nejdůležitější faktor, který ovlivňuje rozvoj. Teorie diferenciální urbanizace a model stádií vývoje měst se zaměřují na populační změny v osídlení a rozmístění obyvatelstva. Oba přístupy ukazují, že růst či pokles počtu obyvatelstva závisí na ekonomických podmínkách ve společnosti a koncentrace obyvatelstva souvisí s ekonomickými důvody stěhování. Stádia rozvoje měst jsou determinována ekonomickými změnami ve společnosti. Teorie diferenciální urbanizace ukazuje na urbanizaci jako na komplikovaný soubor protichůdně působících časově a prostorově separovaných procesů (MULÍČEK, 2008).

3.2.1 Teorie diferenciální urbanizace

Podle Geyera (2002) se teorie diferenciální urbanizace zajímá o vztahy mezi migrací, velikostí sídla a proměny vztahů v čase mezi jednotlivými velikostními kategoriemi sídel. Teorie rozlišuje ve vývoji sídelního systému mezi fází koncentrační a dekoncentrační. Koncentrační fáze poukazuje na migraci slabších skupin obyvatelstva do měst za lepšími možnostmi výdělků, zatímco v dekoncentrační fázi migrují vyšší vrstvy za lepšími podmínkami (OUŘEDNÍČEK, 2000). Ve fázi koncentrační se dále rozlišuje ranná fáze a přechodná fáze vedoucího města, které představují rychle rostoucí jádrový region s ekonomickým a populačním růstem. V dalších fázích vývoje vedoucího města jsou aglomerační výhody města oslabovány a roste vliv středních a menších měst (MULÍČEK, 2008).

Právě koncentrační fáze a s ní souběžná urbanizace je zřejmá na Brněnsku v období industrializace, kdy do města přichází venkovské obyvatelstvo, které hledá bydlení v docházkové vzdálenosti od práce, staví nouzové příbytky a snaží se dosáhnout na pravidelnou mzdu. Dekoncentrace obyvatelstva je zřejmá v době, kdy rostou předměstí měst a lidé opouští město. Tento proces můžeme zasadit do dnešní doby, kdy lidé vyhledávají k bydlení menší města v zázemí většího města, protože dochází k postupnému útlumu průmyslu, novým časoprostorovým vzorcům chování a modernizaci dopravy.

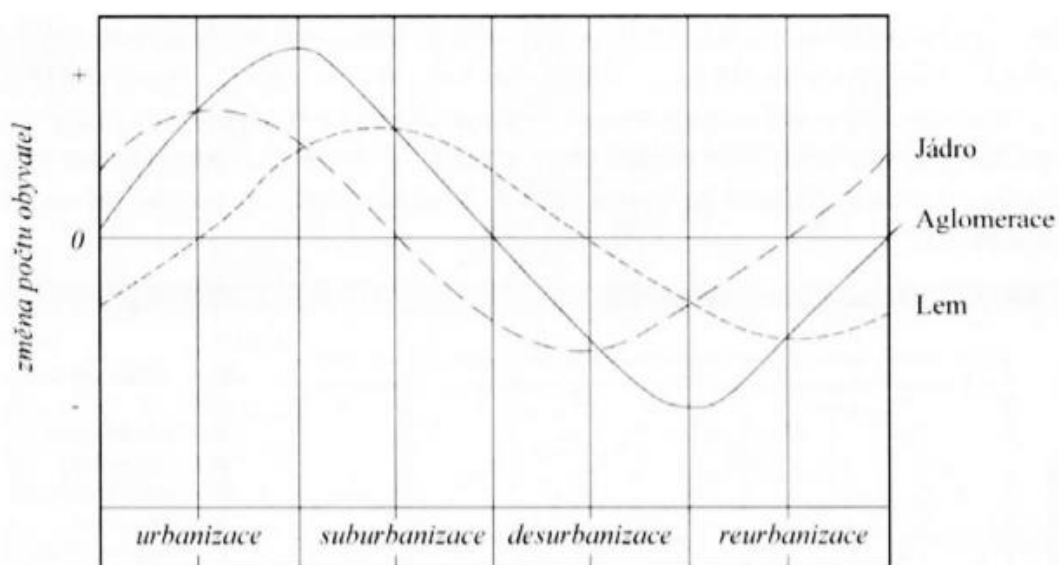
Obr. 3 Teorie diferencální urbanizace a její fáze (převzato: MULÍČEK, 2008)

3.2.2 Model stádií vývoje měst

Podle Van der Berga (1982) model stádií městského vývoje se zaměřuje na migraci mezi jednotlivými městskými zónami a rozlišuje mezi 4 etapami, které se stále opakují. Urbanizace přichází v době, kdy v zemědělských oblastech je přebytek pracovní síly a rozvíjí se průmysl ve městech. Obyvatelstvo se tedy přesouvá z venkova do měst a ze sektoru zemědělství do průmyslu. Nově příchozí obyvatelstvo se usazuje ve vnitřním městě a blízko průmyslových továren. Tento proces vede k nebývalému územnímu rozvoji města a staví se nové průmyslové podniky či obytné čtvrtě. V nejprůmyslovějších oblastech města však narůstají slamy a nouzové příbytky. Další etapou je suburbanizace, kdy dochází ke zlepšení kvality bydlení a dopravy. Rostoucí propojenost měst a jeho zázemí probíhá díky automobilové dopravě a nových trasách veřejné dopravy. Z těchto důvodů dochází k přesunu obyvatelstva na okraj města a formují se městské aglomerace s obyvatelstvem koncentrujícím se podél dopravních tahů. Třetí fází městského vývoje je deurbanizace, která je spojena s decentralizací a obyvatelstvo odchází mimo prostor městského regionu. Poslední etapou je reurbanizace, kdy dochází k ožívování jádra města a řeší se dopravní problémy ve městě.

Urbanizace v Brně v době industrializace a příliv relativně chudšího obyvatelstva způsobila bytovou nouzi trvající až do poloviny 20. století. Na Brněnsku byl nedostatek bytů a dělníci často žili v přeplněných bytech. Bytová krize neznamenal naprostý nedostatek

bytů, ale jednalo se zejména o nedostatek bytů malých a levných. Ty se nestavěly v potřebném počtu. Velká poptávka byla pak příčinou ke zvýšení ceny, takže se tyto byty pro sociálně slabší vrstvy stávaly nedostupnými (MUSILOVÁ, 2006). Dělníci byli v té době nuceni stavět provizorní příbytky za použití levného materiálu a vznikaly dělnické nouzové kolonie v okrajových částech města a na předměstích. Také činžovní domy byly bydlištěm mnoha dělníků. Na začátku 20. století je zaznamenán velký příliv špatně nebo úplně nebydlících městských rodin do okolních brněnských obcí zemědělského charakteru, kde bylo bydlení levnější (SVOBODOVÁ, 2000) a docházelo k suburbanizaci. Suburbanizace i reurbanizace je patrná i v dnešní době, kdy rodiny se stěhují z města Brna do okolí – rostou především správní obvody obcí s rozšířenou působností Šlapanice, Kuřim či Slavkov. Reurbanizací lze označit proces, kdy do univerzitního Brna přicházejí studenti a hledají bydlení opět v centru města či nejbliže ke škole.

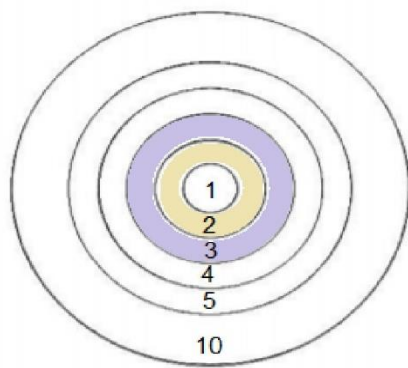
Obr. 4 Model stádií městského vývoje (převzato: MULÍČEK, 2008)

3.3 Struktury města a lokalizace dělnických kolonií

Na vnitřní a sociálně prostorové struktury industriálních měst odkazují tři základní modely vytvořené v průběhu 20. století v USA. Jedná se o koncentrický model, sektorový model a vícejaderný model města.

3.3.1 Koncentrický model

Burgess (1925) vytvořil ve 20. letech 20. století podle města Chicago koncentrický model, který rozděluje město do zón. Srdcem města je centrální obchodní čtvrť, která je nejlépe dostupná ze zbytku města. Je zde nejvyšší cena pozemků a historické centrum. Na to navazuje zóna přechodu, kde byla obytná zóna, avšak s rozmachem průmyslu vytlačena. Populačně zde převažují migranti, kteří se do města přistěhovali kvůli pracovním místům v průmyslu. Další zónou je bydlení pracujících. Jedná se o bydlení především dělnické třídy, která potřebuje levný a snadný přístup do práce. Dalšími zónami je obytná zóna, kde bydlí střední třída v soukromých domech a v oblasti dojížděky žije obyvatelstvo nejvyššího sociálního statusu.

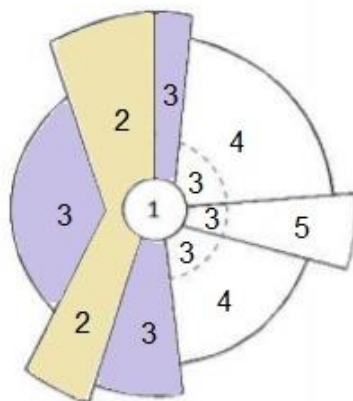
VYMEZENÍ JEDNOTLIVÝCH ZÓN

- 1 centrální obchodní čtvrť
- 2 lehký průmysl
- 3 bydliště nižší (dělnické) třídy
- 4 bydliště střední třídy
- 5 bydliště vyšší třídy
- 10 oblast dojížděky

Obr. 5 Koncentrický model (upraveno podle: FYFE, KENNY 2005)

3.3.2 Sektorový model

Sektorový model neboli Hoytův model z roku 1939 vychází z koncentrického modelu Ernesta Burgesse a pracuje navíc s dopravními tepnami. Centrální obchodní oblast se vyskytuje ve středu a dále je město členěno do výseče. Kolem železničních tratí je soustředěn průmysl a továrny s levným bydlením pro dělníky. Obyvatelstvo s vyššími příjmy se soustřeďuje od této části, co nejdále (PACIONE, 2001).

VYMEZENÍ JEDNOTLIVÝCH ZÓN

- 1 centrální obchodní čtvrť
- 2 lehký průmysl
- 3 bydliště nižší (dělnické) třídy
- 4 bydliště střední třídy
- 5 bydliště vyšší třídy

Obr. 6 Sektorový model (upraveno podle: FYFE, KENNY 2005)

3.3.3 Vícejaderný model

Vícejaderný model (Harris-Ullmaův model mnoha jader) ze 40. let minulého století pracuje s myšlenkou, že neexistuje žádný pravidelný vzorec koncentrace funkcí města k určitému místu. Tvrdí, že každé město má více jader se specifickou funkcí, a proto město rozdělujeme do 9 zón. Obydlí nižší (dělnické) třídy však navazuje na průmyslové zóny. Naopak obydlí vyšší třídy bude lokalizováno nejdále od průmyslových podniků. A tyto průmyslové zóny se vyskytují nedaleko centrální obchodní zóny (PACIONE, 2001).

Obr. 7 Vícejaderný model (upraveno podle: FYFE, KENNY 2005)

Zmíněné americké modely byly často kritizovány za zjednodušenost (SCHNORE, 1964). Všechny tři modely pocházející z průběhu 20. století však spojuje myšlenka, že dělnické čtvrtě, či obytné zóny nižších společenských vrstev (zóny na obrázcích zaznačeny fialově nebo číslem 3) vznikají v chůzi dostupných vzdálenostech od místa práce, tedy v blízkosti průmyslu a průmyslových zón (zóny na obrázcích zaznačeny žlutě nebo čísly 2 a 6). V brněnské průmyslové zóně ve 20. století tomu nebylo jinak.

Ve 20. století bylo kolem jádra Brna již vystavěné průmyslové centrum s továrnami. U továren se soustředili dělníci, kteří zastavovali postupně každý volný kus prostoru, co nejbližší továrnám. V okolí tehdy vznikala dělnická obydlí – ať už pavlačové domy či nouzové kolonie vytvořené samotnými dělníky. Vyšší třídy obývaly buď centrum města, nebo druhou stranu města, kde průmysl nebyl lokalizován. V dnešní době můžeme na území města Brna vidět i komerční a residenční suburbia, které jsou zmíněné ve vícejaderném modelu ze 40. let 20. století.

4 DĚLNICKÉ KOLONIE

Pro dělnické kolonie je typické, že zde žila stejná skupina obyvatelstva – dělníci, kteří jako celek byli odlišní od okolí a stavěli si svá typická (dělnická) obydlí. Kolonie je místem, kde nejsou dobré životní podmínky (ŠOTOLA, 2016). Urbanismus kolonie vnímá jako osadu či skupinu podobných obytných domů.

V době industrializace v blízkosti továren, dolů a na okrajích průmyslových měst vznikaly dělnické kolonie po celé Evropě. Tato obydlí měla za úkol vyřešit bytovou krizi, kdy se do evropských průmyslových center soustředila nová společenská skupina – dělníci. Vytvářely se tak celé uskupení domků s nedostatečným hygienickým vybavením. Kolonie lze rozdělit podle Kuchtové (2011) dle různých kritérií. Nejzákladnější je doba vzniku, investor a charakter bydlení. Role investora je v kontextu dělnických kolonií důležitá. Byly zde kolonie, které byly vybudovány firmami pro jejich pracující. V Česku bychom takové kolonie mohli najít v Plzni (Karlov), v Ostravě, ve Zlíně i v Brně (např. Červená ulička či Hamburk). Kolonie, které vytvořili samotní dělníci, byly velmi chudé s nuznými životními podmínkami (např. ve většině kolonií nebyla zavedena kanalizace či pitná voda) (SVOBODOVÁ, 2000). Zpravidla dělníci stavěli svá nouzová obydlí bez povolení městské správy v odlehlých a nevyužívaných místech. Časem majitelé těchto černých staveb získali od města povolení, ale většinou časově omezená. Bochořák (1979) přichází ve své diplomové práci s novým vymezením nouzových dělnických kolonií: „Nouzové kolonie, které vznikaly v důsledku kontinuální bytové krize, jsou souborem nouzových provizorních staveb, jež tvoří samostatnou místní část, mající zpravidla vlastní ustálené pojmenování, přičemž jejich nouzovost je dána tím, že soubor těchto staveb, vzniklých zpravidla živelně, nebyl zahrnut ve stavebním plánu kmenové obce, a proto nebyl považován za její stabilní součást. V důsledku toho mu hrozila neustálá potenciální likvidace.“

Největší počet nouzových obydlí v České republice vykazuje Praha, Brno a Ostrava, kde byl nejvíce rozvinut průmysl. Severní Čechy a severní část středních Čech byly další oblasti s rozvinutým průmyslem a četným výskytem nouzových obydlí na začátku 20. století. Naopak oblasti jako jižní Čechy nebo Českomoravská vrchovina byly téměř bez nouzových obydlí, protože se zde nevyskytovaly velké průmyslové oblasti (VOTRUBEC, 1962)

V současnosti lze na jedné straně konstatovat, že dochází v dělnických koloniích ke gentrifikaci a rehabilitaci obytných částí. Původní obyvatelé jsou postupně vytlačováni a nahrazováni příjmově silnějšími vrstvami nově přichozích „gentrifierů“ (KUCHTOVÁ, 2011; SLAVIČINSKÝ, 2006). Také dochází v bývalých koloniích k rozsáhlým rekonstrukcím a přestavbám. Většinou je možné dělnický nouzový domek rozšiřovat pouze do výšky, nikoliv do šířky, a to z důvodu omezeného prostoru. Na druhou stranu Votrubec (1977) již v 70. letech poukazyval na zánik dělnických kolonií po celém bývalém Československu. Stávalo se tak z důvodu, že dělnickým koloniím lze pouze v omezené míře poskytnout základní technická a hygienická zařízení (např. pouliční osvětlení, zdroj pitné vody, kanalizace), které si v době výstavby nemohli původní obyvatelé dovolit.

5 BRNĚNSKÉ DĚLNICKÉ KOLONIE

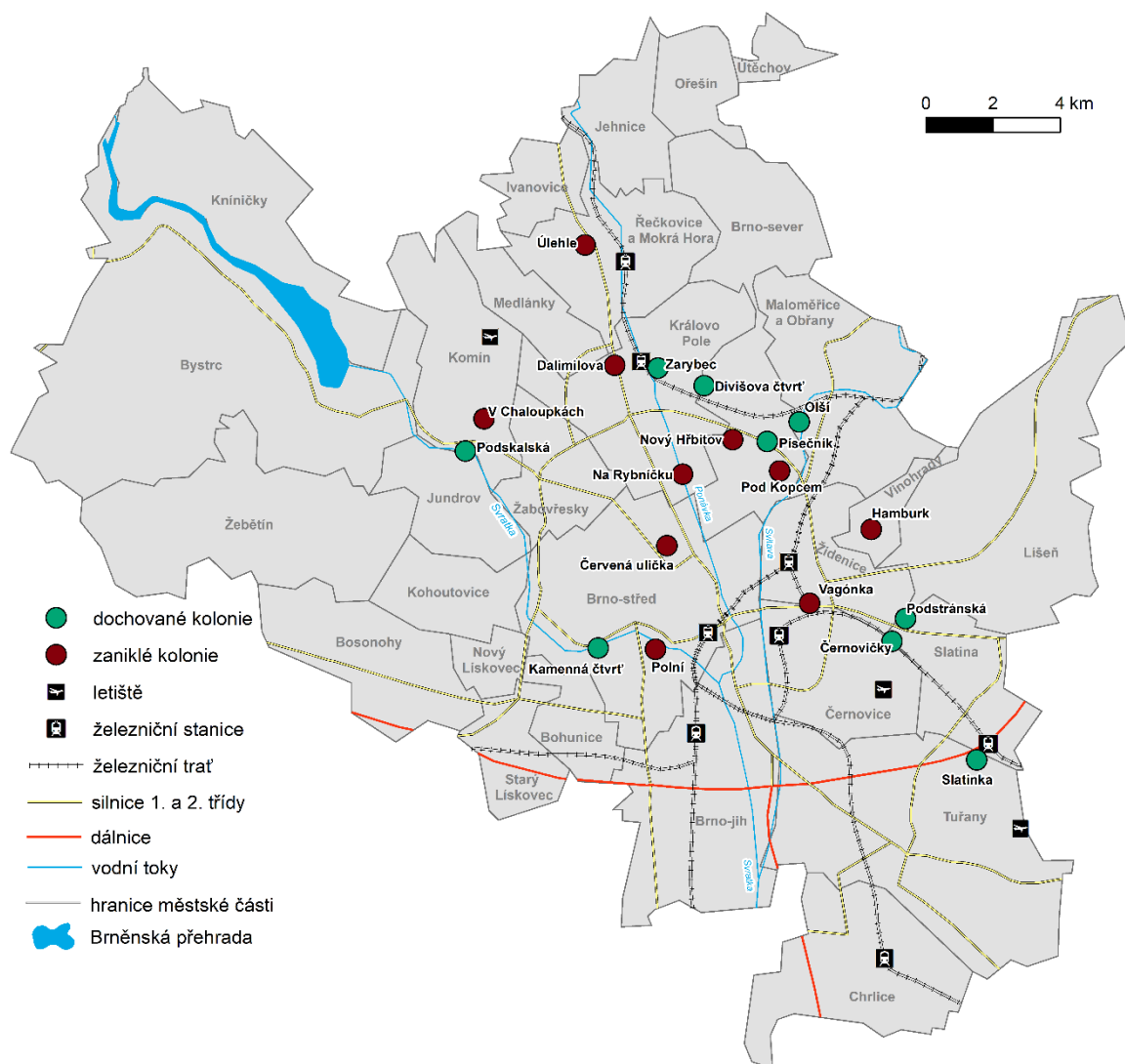
Za čtvrt' s největší koncentrací dělnictva lze považovat Staré Brno, kde se od 80. let 18. století rozvíjela manufakturní a později tovární výroba (KUČA, 2000). Nízké domy se zde v průběhu 19. století měnily ve vyšší, činžovní a pavlačové domy, aby místo bylo schopno pojmout více obyvatel. I tak docházelo k bytové tísní. Dělníků do měst přicházelo stále více a město Brno nebylo schopno na začátku 20. století bytovou otázku vyřešit. Městu se nepodařilo zamezit živelně vznikajícím nouzovým dělnickým koloniím (SVOBODOVÁ, 2000). Problém nebyl v nedostatku bytů. Problémem bydlení v Brně ve 20. století byly předražené byty, které si dělníci nemohli dovolit zaplatit (KUČA, 2000).

Dělnické kolonie v Brně začaly vznikat především ve druhé polovině 20. let 20. století. Největší přírůstek nouzových obydlí nastal v roce 1927, v době vysoké nezaměstnanosti, kdy jich bylo vystaveno 187. Jednalo se o období, kdy většina bytů v této době sice byla volná, ale propuštění dělníci si drahé byty nemohli dovolit. V roce 1930 se ve Velkém Brně na celkovém počtu 20 038 domů podílela z 4,5 % nouzová obydlí (téměř 900 domů), a to přibližně ve 20 brněnských koloniích, které již tvořily souvislé zastavěné území. V roce 1935 v nouzových koloniích žilo až 7 000 lidí v 1 100 domcích. Dělnické nouzové kolonie v těchto dobách byly velmi proměnlivým prvkem města Brna (KUČA, 2000).

Fojtík (1959) vymezil tři typy dělnických kolonií v Brně. Jako první typ uvádí dělnické kolonie vesnického charakteru stavěné v bezprostřední blízkosti centra. Autor zde odkazuje přímo na nejstarší dělnickou kolonii v Rakousku-Uhersku vystavěnou majitelem Schmalovy továrny mezi dnešní ulicí Lidická a Kounicova. Jednalo se o výstavbu 44 nízkých domků pro jeho dělníky (viz dále Červená ulička). Dalším typem dělnického obydlí byly byty v pavlačových činžovních domech z 1. poloviny 19. století. Tyto byty byly často drahé a žilo v nich i více rodin. Jednalo se o vícepodlažní domy na Švábce, Cejlu, Pekařské ulici či v tehdejší Josefově (dnešní ulice Bratislavská). Třetím typem označil Fojtík (1959) obydlí nejchudšího obyvatelstva, které žilo v nouzových dělnických koloniích vznikajících nelegálně v opuštěných a odlehlých částech města v meziválečném období. Lidé zde žili v nuzných podmínkách, své příbytky si stavěli z levného materiálu. Často obývali staré železniční vozy, maringotky. Do tohoto typu patřili také jednopodlažní domky o dvou místnostech s kuchyní a světnicí, postavené samotnými dělníky. Kolonie vznikaly v místech nevhodných jak pro bytové, tak zemědělské či průmyslové využití. Velikost samotné kolonie určovaly místní terénní podmínky – např. vodní tok, údolí či bývalý lom (SVOBODOVÁ, 2000). Třeba dnes patrně nejznámější Kamenná kolonie na Starém Brně byla vystavěna na dně starého opuštěného kamenného lomu, kolonie Černovičky pak na dně hlinišť. Jednalo se o místa stísněná a jakákoliv úprava terénu byla velmi obtížná. Nerovnost terénů lokalit byla příčinou nepravdělnosti ulic. Domy v těchto koloniích byly vždy považovány za provizorní stavby s nádechem rysů vesnického způsobu života. Fojtík (1959) dále upozorňuje na fakt, že mladá generace ztrácí blízký vztah ke kolonii i domku a stěhuje se do typického městského obydlí dělníků 20. století – do poschodového domu. Původní obyvatelé kolonií (dělníci) se v 2. polovině 20. století z kolonií stěhovali a místo

nich do kolonií přicházeli noví obyvatelé jiné společenské skupiny. Charakteristické pro tento typ dělnického obydlí jsou také těsné sousedské vztahy, které se projevují i v dnešní době. Geografická izolovanost brněnských kolonií, vznikajících na odlehlých místech, zapříčinila vznik specifického kulturního dění a pocitu venkova v těsné blízkosti centrální části města Brna (SVOBODOVÁ, 2000).

Následující podkapitoly popisují nejznámější brněnské dělnické kolonie. Jsou zmíněny kolonie, které byly vystavěny majiteli továren pro své zaměstnance i kolonie nouzové, postavené samotnými dělníky. Kolonie jsou rozděleny podle stavu ke květnu 2020, tj. zdali jsou zaniklé či dochované.

Obr. 8 Rozmístění dochovaných a zaniklých dělnických kolonií na území města Brna (zdroj: ARCDATA PRAHA, ZÚ, ČSÚ, 2016; vlastní zpracování)

5.1 Zaniklé brněnské dělnické kolonie

5.1.1 Kolonie Červená ulička

Dělnická kolonie Červená ulička (také nazývána jako Šmálka či V Mezírce) vznikla již na konci 18. století, šlo tak o nejstarší dělnickou kolonii na území Rakouska-Uherska. Zástavba byla velmi těsná. Kolonii tvořilo 44 nízkých, neomítnutých, červených cihlových domů vystavených majitelem Schmalovy továrny pro nejlepší soukenické mistry a tovaryše. Továrna později zanikla a okolí bylo během druhé poloviny 19. století a na začátku 20. století zastavěno velkoměstskými činžovními nájemními domy. Většina osady existovala i nadále, a to až do 50. let 20. století, kdy byla zbourána. V místě kolonie vznikla dnešní ulice Mezírka, v níž byl během následujícího desetiletí vybudován hotel Continental a administrativní budova Československých cihlářských závodů a Průmyslových staveb. (KUČA, 2000; FOJTÍK, 1959)

5.1.2 Kolonie Pod kopcem

První dělnické domky u dnešního Tomkova náměstí stály již v 60. letech 19. století. Nouzová obydlí dělníků v kolonii Pod kopcem neboli v ulici Kohoutova (dnešní ulice Provazníkova) v Husovicích se však začala v lokalitě stavět až ve 30. letech 20. století v kontextu nárůstu chudoby vyvolané Velkou hospodářskou krizí ve 30. letech minulého století. V této době sahala obydlí až na křižovatku s dnešní Merhautovou ulicí. V 60. letech byla zbourána horní část nouzového dělnického obydlí a v roce 1976, kdy začala výstavba velkého městského silničního okruhu, byly zbourány další domy. U nově vystavěné šestiproudové silnice tak zůstalo z této kolonie pouze 10 domů (KALINA, 2014).

Posledních 10 domů s narušenou statikou je od roku 2017 vykoupeno. V nových plánech městského okruhu se počítalo s tím, že domy budou zachovány, ale místo domů budou vybudovány nájezdy na most plánovaného nového městského okruhu. Dne 21. 10. 2019 byla zahájena demolice zbývajících domů. Demoliční práce byly k 31. 3. 2020 ukončeny (IDPS, 2019).

Obr. 9 Kolonie Pod kopcem v roce 2019 v průběhu demoličních prací a ve stavu před demoliční prací v roce 2017 (zdroj: Foto FRANC, 2019; KALINA, 2014)

Obr. 10 Demoliční práce na ulici Provazníková, stav v listopadu 2019 (zdroj: Foto FRANC, 2019)

5.1.3 Kolonie Nový Hřbitov

Na pozemku určeném původně pro hřbitov města Husovice, na dnešní ulici Janouškova v Černých Polích, vznikla na přelomu 20. a 30. let 20. století jedna z prvních brněnských nouzových dělnických kolonií pojmenovávaná jako Nový Hřbitov, Starý Hřbitov, Krchov nebo Farma. Kolonie, která byla v té době na periferii města, patřila v Brně k těm nejhudším. Dělnická obydlí Na Novém Hřbitově, často svépomocí rozšiřovaná kamením, cihlovými půlkami a různým, mnohdy odpadovým materiálem, tvořila nízké dřevěné baráky s miniaturními byty obehnané plotem (BAM, 2020). Nyní je na území nouzové dělnické kolonie Nový Hřbitov postavena základní škola.

5.1.4 Vagónka

Kolonie Vagónka zřejmě vznikla na počátku první republiky v období Velké hospodářské krize na dnešní ulici Nezamyslova (dříve Hálkova) u železnice v Židenicích. Kolonii tvořilo kolem 10 obydlí vybudovaných ze železničních vagónů, které byly všelijak obezděné a přistavované s malými předzahrádkami. V období 2. světové války bylo pár domků odstraněno kvůli budování nové železniční tratě. Další příbytky byly zbourány v 50. letech 20. století, kdy plocha byla využita pro stavbu dalších tratí (TOMÁŠEK, 2019).

5.1.5 Kolonie Na Rybníčku

Nouzová dělnická kolonie Na Rybníčku neboli Planýrka vznikla v místě dnešního zimního stadionu Za Lužánkami v blízkosti tehdejší cihelny v roce 1927. Kolonie na katastrálním území Ponavy byla považována za jednu z nejhudších. V kolonii bylo postaveno až 60 nouzových domků z nejrůznějších dostupných materiálů (od desek až po cihly). Kolonie zanikla 23 let poté (v roce 1940) zlikvidováním ze strany města, kterému se nouzové příbytky dělníků nelíbily (SVOBODOVÁ, 2000).

5.1.6 Polní kolonie

Polní kolonie (v místech dnešní Polní ulice ve Štýřicích) vznikla po napřímení meandru řeky Svratky ve 30. letech v opuštěném korytu. Vystaveno zde bylo kolem 35 nouzových domků. Na začátku 40. let 20. století kolonie zanikla a obyvatelé se stěhovali do nedaleké Kamenné kolonie, která v těchto letech zažívá největší období výstavby nouzových příbytků. V roce 1958 byly všechny domky nouzové kolonie v Polní ulici městem zbořeny (KUČA, 2000).

5.1.7 Kolonie Hamburk

Kolonie Hamburk jako jedna z mála brněnských kolonií nebyla vybudována samotnými dělníky, ale jako sídliště pro odborné německé zaměstnance tehdejší továrny Flugmotorenwerke Ostmark (předchůdce dnešního Zetoru). Označení „Hamburk“ se zažilo díky místním obyvatelům – jednalo se o Němce z Hamburku. Kolonie o 22 stejných dvojdomcích v místech dnešního sídliště Vinohrady (dnešní ulice Valtická, Bořetická a Mutěnická) byla vybudována v roce 1943. V době bombardování Brna v průběhu Druhé světové války byla kolonie 25. srpna 1944 zasažena a část zničena. Po válce byli němečtí obyvatelé odsunuti zpět do Německa a kolonie byla na nějakou dobu neobydlena. V roce 1946 byly domy znovu osídleny novým obyvatelstvem. Kolonie byla zbourána v 80. letech 20. století, kdy začala výstavba moderního sídliště Vinohrady, nerespektující původní podmínky lokality (ČEJKA a kol., 2001).

5.1.8 Další již zaniklé brněnské dělnické kolonie

Další méně známou a již zaniklou dělnickou kolonií je kolonie v Komárově na dnešní ulici Hněvkovského. Kolonie vznikla ve 30. letech 20. století a zanikla v 90. letech kvůli stavbě nové železniční tratě. V Komíně byla vystavena nouzová kolonie V Chaloupkách (v místech dnešní ulice Chaloupky). Kolonie byla zbořena při budování silnice do vznikajícího sídliště. Další nouzová kolonie byla vystavěna na veřejném statku v ulici Dalimilova v Králově Poli. Kolonie však byla v souvislosti s výstavbou sídliště a ubytovacích objektů nedaleké Královopolské strojírny zlikvidována (SVOBODOVÁ, 2000). Nouzová kolonie Úlehle v Řečkovících byla vystavena ve 30. letech minulého století v místech bývalé šterkovny mezi železniční tratí a hřbitovem (KUČA, 2000). Kolonie čítala přibližně 26 domků. Objekty byly však v 90. letech zcela zbourány a prostor využit pro novou výstavbu (SVOBODOVÁ, 2000).

5.2 Dochované brněnské dělnické kolonie

5.2.1 Kamenná čtvrť

Kamenná kolonie je dnes jedna z nejzachovalejších a nejznámějších bývalých dělnických kolonií v Brně. Doslova vesnička uprostřed města je vměstnaná do starého vytěženého šterkového kamenolomu u Červeného kopce. Čtvrť vznikla ještě před Velkou světovou krizí v roce 1925 a byla vybudovaná nelegálně chudými dělníky z Kohnovy a Jílkovy cihelny. Jednalo se o malé domky postavené z cihel a odpadových materiálů bez vody, elektřiny

a kanalizace (BOCHOŘÁK, 1979). V roce 1929 kolonie čítala již přes 100 domků (KUČA, 2000). Ve 30. letech minulého století se kolonie rozrůstala, protože se sem stěhovali obyvatelé kolonie v Polní ulici, která se rušila (SVOBODOVÁ, 2000). Dělníci zde žili do 70. let 20. století, kdy se přestěhovali do lepších městských bytů. V této době zde hledali ubytování převážně mimobrněšší studenti, jelikož se jednalo o levné bydlení. Před sametovou revolucí studenty vystřídala komunita bohému a umělců, které přitahovala atraktivnost místa a její *genius loci* (SLAVIČINSKÝ, 2006). V současnosti se kolonie jmenuje Kamenná čtvrť, leží v městské části Štýřice a je památkově chráněna, aby připomínala bydlení dělnických rodin z meziválečného období (SVOBODOVÁ, 2000).

Obr. 11 Kamenná kolonie vystavěná v bývalém kamenném lomu (zdroj: Foto autorka, 2019)

5.2.2 Slatinka

Kolonie Slatinka byla vystavěna v 2. třetině 18. století v dnešní městské části Slatina. Ve 2. polovině 19. století se rozrostla téměř na dvojnásobek a byly zde vystavěny především přízemní domky. V roce 1887 byla na severu Slatinky vybudovaná Vlárská dráha, a tím se nerušily vazby mezi Slatinkou a Slatinou. Koncem 19. století většina místních obyvatel pracovala jako dělníci v nedalekých lomech na Švédských valech. Ve druhé polovině 20. století u kolonie Slatinky bylo vybudováno letiště Brno-Tuřany, průmyslové areály a dálnice D1 (KUČA, 2000). Dosud jde ve Slatince spatřit původní vzhled dělnické kolonie z minulého století. Ulice je dlážděná kočičími hlavami a domky jsou ve většině případů jednopatrové a nepřestavované.

5.2.3 Kolonie Kostivárna a kolonie Podstránská

Na území dnešní městské části Slatiny v 1. polovině 20. století vznikly dvě nouzové dělnické kolonie Kostivárna (neboli Černovičky) a na ni navazující kolonie Podstránská. Drobná zhuštěná zástavba v úzkých uličkách vyplnila prostor továrny na spodium a svah Stránské skály (KUČA, 2000). Stavebním materiálem se stalo vše, co se našlo (především plech

ze starých sudů z nedalekých továren). V roce 1933 v kolonii Podstránská stálo 62 domů. Kolonie Černovičky čítala ve stejném roce 65 nouzových objektů. Do kolonie Černovičky přicházeli lidé z různých částí Brna – někteří se do kolonie přistěhovali z jiných kolonií (například ze zrušené kolonie Na Rybníčku) nebo z bytů na Křenové, Pekařské či Vídeňské. V nouzové kolonii žila také početná romská komunita. V 80. letech byl mezi oběma koloniemi vystavěn dálniční přívaděč, ale kolonie byly zachovány dodnes. Stavební úpravy a modernizace udělaly z nouzové kolonie příjemné bydlení, půdorys dělnických domků byl zachován. Původně však kolonie spadaly do katastru Černovic (SVOBODOVÁ, 2000).

5.2.4 Kolonie Olší

Kolonie Olší vznikla ve 30. letech 20. století na území Maloměřic. Maloměřice měly v té době již průmyslový charakter a bydleli zde dělníci z nedaleké cihelny a cementárny. Na začátku 30. let na břehu Svitavy již stálo 45 nouzových domků. V kolonii nebyla vybudována kanalizace a použitá voda a splašky byly odváděny do blízké řeky Svitavy (SVOBODOVÁ, 2000). Domky si téměř až na nějakou rekonstrukci a zavedenou kanalizaci zachovaly svoji podobu do dnešních let. Dodnes tu jsou uličky různých velikostí.

5.2.5 Podskalská kolonie

V městské části Komín v blízkosti dnešního Ruského vrchu lze vyzorovat jistou podobnost s dělnickými koloniemi. Malé dělnické domky dnes již jsou přestavěny, především do výšky. Půdorys domků a jiné rysy prostředí z minulého století, kdy domky byly vystavěny, byly však zachovány. Na dělnickou zástavbu nás také může upozornit název ulice Dělnická (SVOBODOVÁ, 2000).

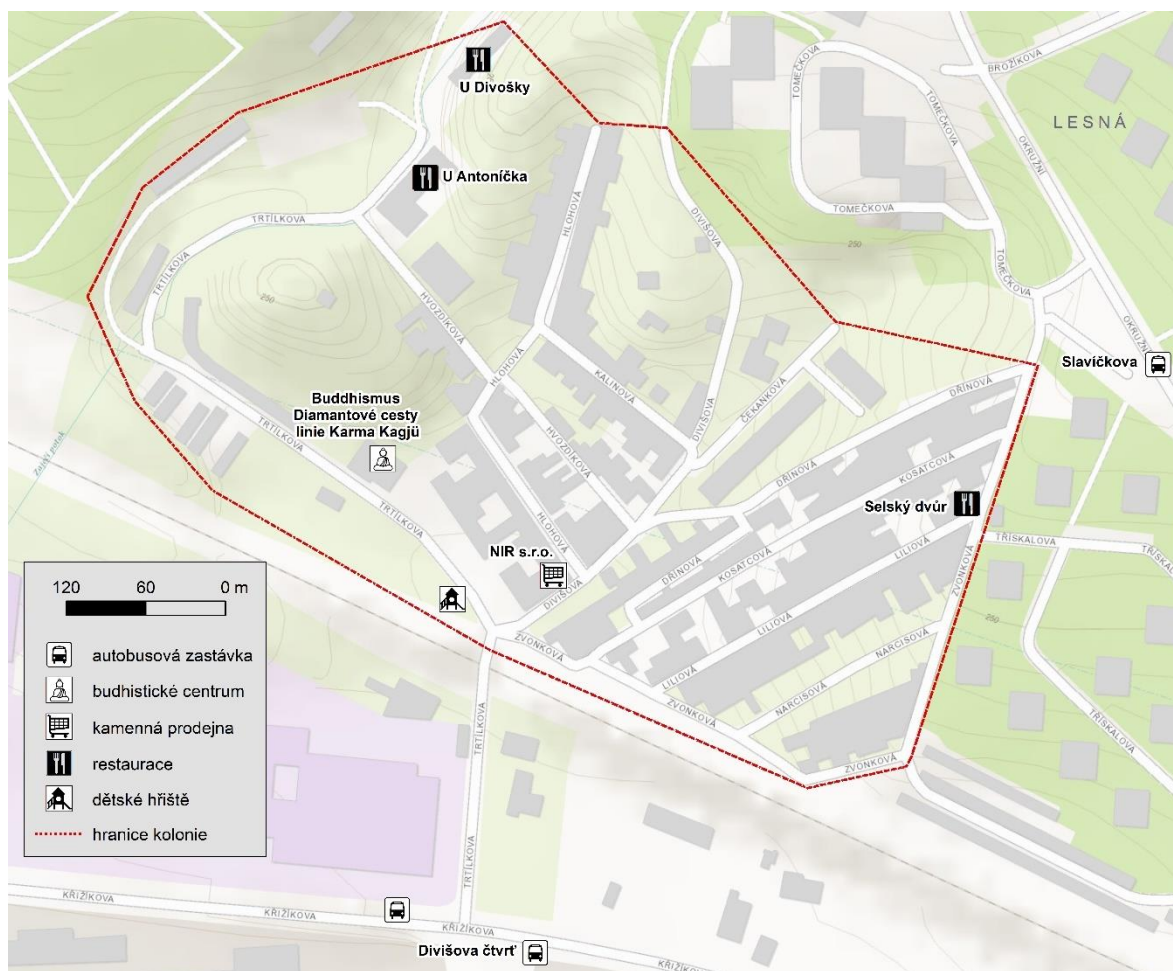
5.2.6 Dochované kolonie v blízkosti Královopolské strojírny

Následující podkapitoly představují kolonie Divišovu čtvrť, Písečník a Zarybec, ve kterých se uskutečnilo dotazníkové šetření, jehož data byla využita v empirické části této bakalářské práce (viz kapitola 6). Pro muže kolonií Divišova čtvrť, Písečník a Zarybec bylo typické, že docházeli za prací do nedaleké Královopolské strojírny a jejich ženy do vzdálenější cihelny.

5.2.6.1 Divišova čtvrť

Divišova kolonie (od roku 1946 pod názvem Divišova čtvrť) – hovorově Šanghaj, Šanc nebo Diviška, byla vybudována po roce 1925 jako nouzová kolonie dělníků z Královopolské strojírny a jedná se tak o největší nouzovou kolonii na území města Brna. Kolonie vznikla v prudce svažitém terénu východně od rokle s kaplí sv. Antonína. Dolní část kolonie je ohraničena železničním valem, horní část je od 60. let ohraničena sídlištěm Lesná. Geografická izolovanost kolonie zapříčinila vznik specifického kulturního života, který se v kolonii uchoval do dnes. Již v roce 1929 měla osada 154 dočasných nouzových domů a jejich majitelé se městu museli zavázat, že pokud to bude město požadovat, budovy na vlastní náklady zbourají. Ke konci 30. let v kolonii žilo kolem 1 500 obyvatel, především dělnických rodin, v téměř 200 domcích. Druhá světová válka úplně pozastavila stavební

rozvoj kolonie. V roce 1966 získaly jednotlivé ulice vlastní názvy jako Zvonková, Narcisová, Liliová, Kosatcová, Kalinová, Hlohová, Dřínová, Divišova a Hvozdíkova. Do roku 1966 se tyto ulice jmenovaly souhrnně Divišova kolonie. V současnosti se v Divišově čtvrti často jednotlivé domy přestavují a z dočasných nouzových příbytků z 30. let se stávají vysoké moderní a barevné domy, i přesto si dodnes kolonie zachovala téměř v její původní podobě. Mnoho domů je památkově chráněno. Mezi roky 2009 a 2011 bylo v Divišově čtvrti vybudováno Buddhistické centrum Diamantové cesty. (PAVLÁSEK a kol., 2015). V místě bývalé prodejny potravin je nyní kamenná prodejna NIR s. r. o., která nabízí zábavní příslušenství v oblasti biliardu, šipkového zboží, stolních fotbalů apod. (NIR, 2020).

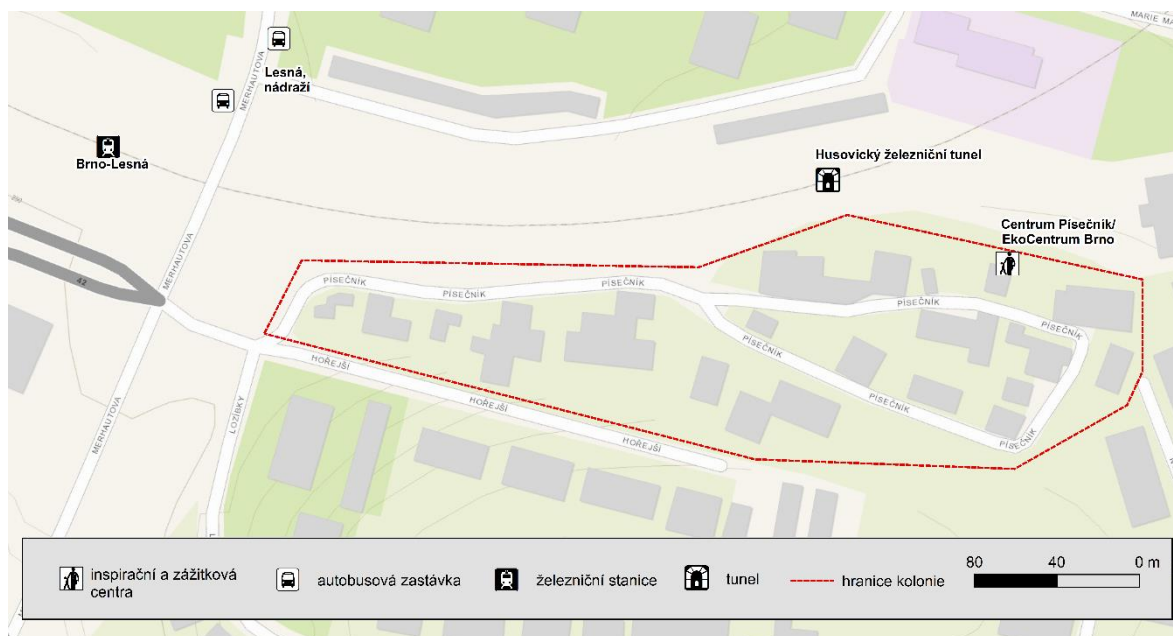
Obr. 12 Divišova čtvrť (zdroj: ESRI BASEMAP, 2020; vlastní zpracování)

Obr. 13 Bývalé dělnické domky v Divišově čtvrti na ulici Dřínová (zdroj: Foto autorka, 2020)

5.2.6.2 Písečník

Kolonie Písečník, zvaná též Džungle, byla budovaná v někdejší pískovcovém lomu dělníky blízké Královopolské strojírně kolem roku 1919. Kolonie je vymezená železniční tratí (tzv. Tišnovkou) a příkrým svahem. Ve 30. letech v osadě bylo 84 skromných příbytků z cihel, dřeva, prken, kamení a plechu nebo i samotné vyřazené vlakové vagóny. Je odhadováno, že zde žilo až 400 obyvatel. V polovině 20. století kolonie byla lokalitou, kde žily osoby na pokraji společnosti. Čtyři vodovodní výdejníky z Břevnovského vodního přivaděče byly vybudovány v roce 1929, ale kanalizace byla v kolonii zavedena až v 50. letech minulého století. Kvůli plánované úpravě železniční tratě po druhé světové válce ubylo mnoho obyvatel této kolonie. Nakonec však bylo zbouráno pouze pár domů. Byla vyhlášena stavební uzávěra v souvislosti s výstavbou Husovického tunelu, který ale nakonec vede jinudy. V 80. letech v kolonii žilo pouze pár starousedlíků a další domy sloužily jako garáže, dílny či víkendové chaty. Stavební uzávěra a vybydlení hodně pozměnila ráz kolonie a vzhled či funkci domků. Na přelomu 20. a 21. století pár domů bylo zbouráno a vystavěny nové, větší a moderní stavby. Od roku 2014 v lokalitě působí inspirativní a zážitková centra Centrum Písečník a EkoCentrum Brno. Svá sídla mají v domku ze 30. let minulého století, který si díky šetrné rekonstrukci zachoval původní vzhled (SVOBODA, ZAVADIL, 2017).

Obr. 14 Pisečník (zdroj: ESRI BASEMAP, 2020; vlastní zpracování)

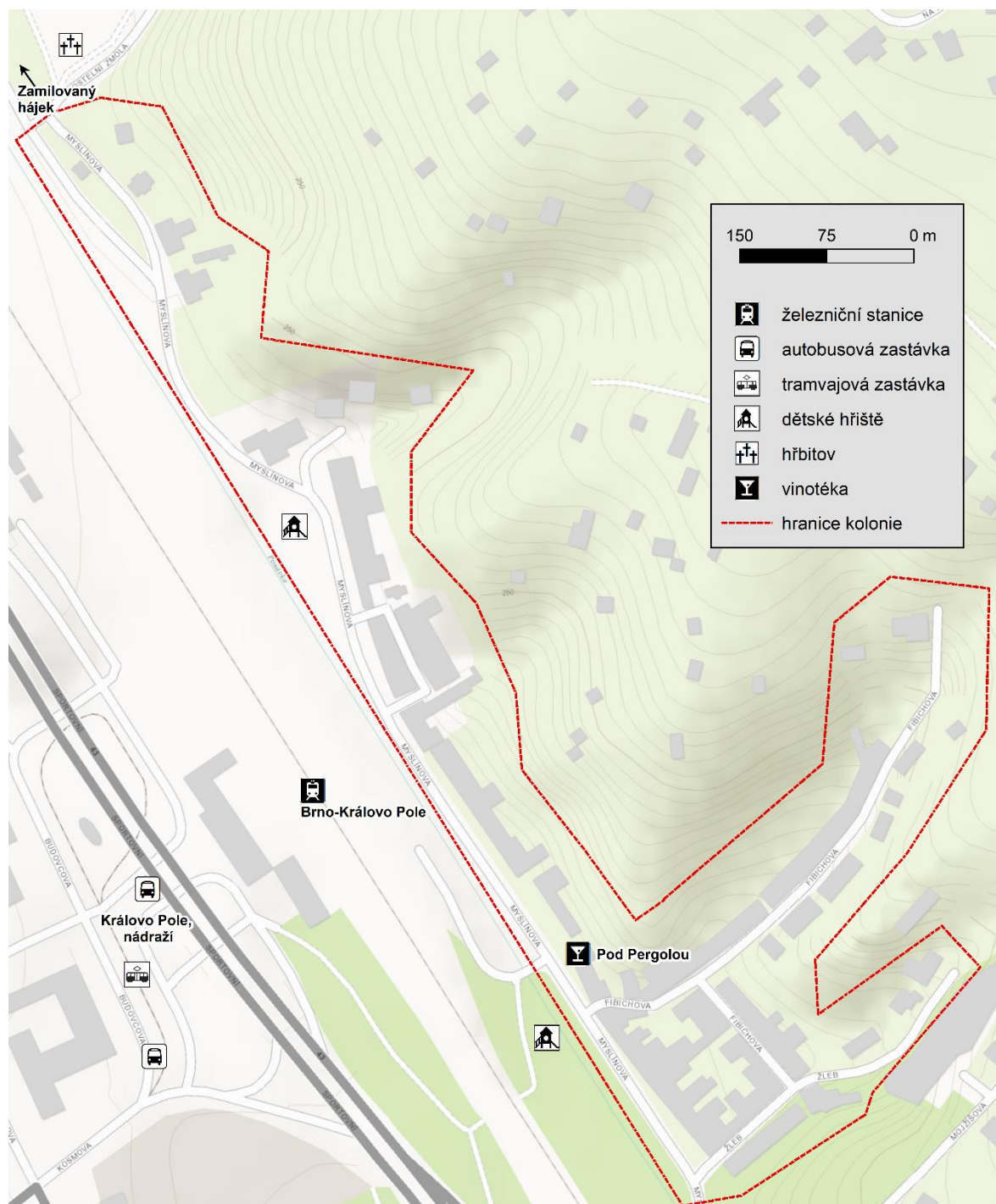

Obr. 15 Přestavba domku 42a v Pisečníku (zdroj: Foto autorka, 2020)

5.2.6.3 Zarybec

Název brněnské kolonie Zarybec odkazuje na zaniklé rybníky na řece Ponávce na místě dnešního Královopolského nádraží. Již v 18. století na těchto místech vznikla osada Vyhnálovice. K největšímu rozšíření došlo ve 30. letech 20. století dělníky z nedaleké Královopolské strojírny. Bývalá dělnická kolonie se nachází na dnešní ulici Myslínova (dříve Resslerova), Fibichova (dříve Hálkova) a Žleb v opuštěném lomu (ŘEPA, 2004).

Obě kolonie jsou nyní spojené a tvoří jeden celek. V posledních desetiletích v kolonii dochází k modernizaci domků (především jde o nástavbu domků do výšky), i přesto si však kolonie zachovává svůj ráz.

Obr. 16 Zarybec (zdroj: ESRI BASEMAP, 2020; vlastní zpracování)

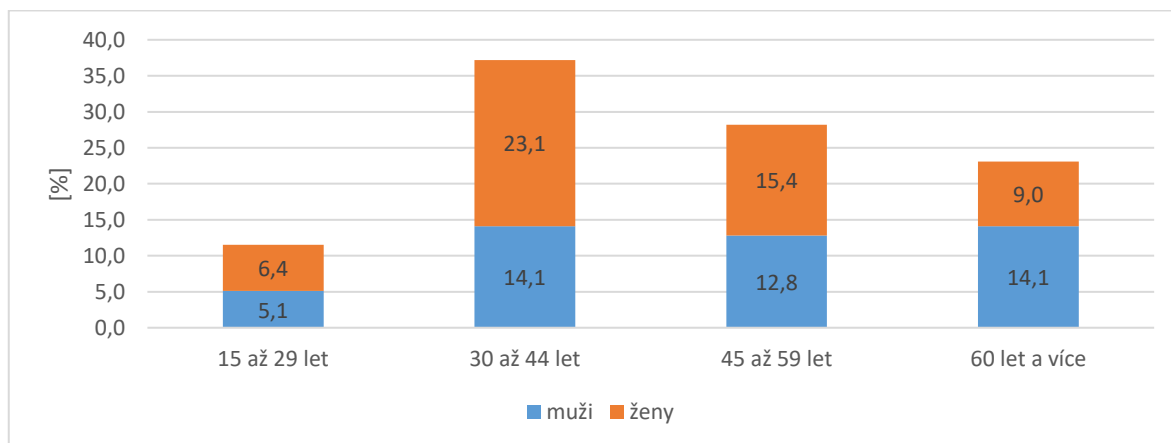
Obr. 17 Zrekonstruované dělnické domky na ulici Fibichova, dříve Hálkova (zdroj: Foto autorka, 2020)

6 OBYVATELSTVO A ŽIVOT V DOCHOVANÝCH DĚLNICKÝCH KOLONIÍCH V BLÍZKOSTI KRÁLOVOPOLSKÉ STROJÍRNY

Kapitola představuje výsledky dotazníkového šetření ve třech dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnická a Zarybec (dnešní ulice Myslínova, Fibichova a Žleb), které bylo prováděno v průběhu února a března 2020.

6.1 Současné obyvatelstvo dochovaných dělnických kolonií Divišova čtvrť, Písečnická, Zarybec

Celkem bylo vybráno 78 odpovědí od respondentů starších 15 let. Respondenti byli podle pohlaví nejpočetněji zastoupeni z 54 % ženami a zbylých 46 % tvořili muži. Nejvíce z hlediska věku byla v dotazníkovém šetření zastoupena věková skupina 41–50 let. Největší skupina účastníků dotazníkového šetření pocházela z bývalé dělnické kolonie Divišova čtvrť (40 odpovědí). Z kolonie Zarybec na dotazník odpovědělo 30 obyvatel a z Písečnicka celkem 9 obyvatel.

Obr. 18 Respondenti podle věku a pohlaví (zdroj: Dotazníkové šetření Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnická, Zarybec, 2020)

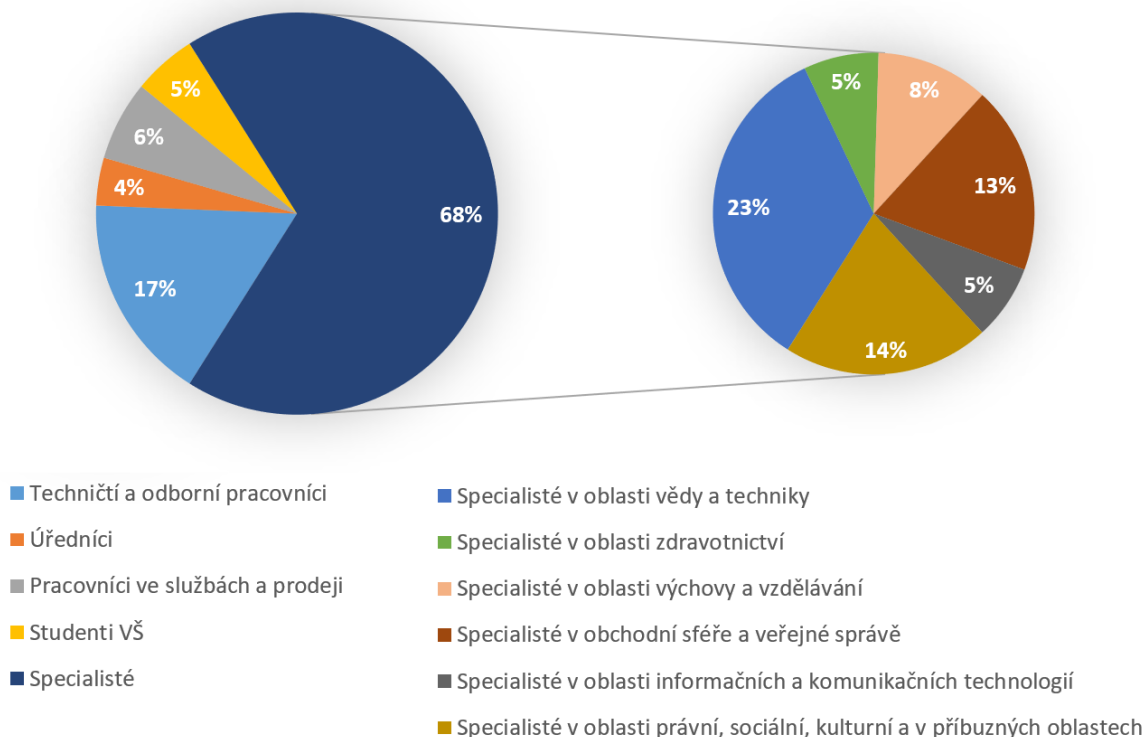
Tab. 6 Respondenti v jednotlivých koloniích podle pohlaví a věku

způsob vyjádření	absolutní hodnoty								relativní hodnoty [%]	
	respondenti v Divišově čtvrti		respondenti v Zarybci		respondenti v Písečnicku		celkem respondentů		podíly dle pohlaví	
pohlaví	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
15 až 29 let	3	1	1	1	0	3	4	5	5,1	6,4
30 až 44 let	5	5	4	13	2	0	11	18	14,1	23,1
45 až 59 let	6	8	4	4	0	0	10	12	12,8	15,4
60 let a více	8	4	0	3	3	0	11	7	14,1	9,0
celkem	22	18	9	21	5	3	36	42	-	-
podíly dle kolonií [%]	55,0	45,0	30,0	70,0	12,5	7,5	46,2	53,8	-	-

(zdroj: Dotazníkové šetření Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnická, Zarybec, 2020)

Další otázka pro identifikaci respondentů se týkala jejich povolání či oboru studia, v případě že respondent v době dotazníkového šetření studoval. Studující respondenti tvořili v dotazníkovém šetření 5 % z celkového vzorku, jednalo se tak o 4 obyvatele zmíněných kolonií studující obory přírodovědecké, strojírenské, filozofické a ekonomické na vysokých školách.

Otázka na povolání respondentů byla otevřená. Na základě údajů od respondentů byla jednotlivá povolání kvantifikována dle Klasifikace zaměstnání CZ-ISCO, Českého statistického úřadu. Klasifikace zaměstnání CZ-ISCO rozděluje zaměstnání na základě dovedností a druhu vykonávané práce (NSP, 2017). Největší podíl z respondentů (68 %) tvoří specialisté. Tato kategorie byla dále členěna na další podkategorie, kdy nejvíce bylo pracujících respondentů v podkategorii specialisté v oblasti vědy a techniky. Tuto podkategorii zastupovali v největší míře architekti, grafici, konstruktéři či vědeckí pracovníci. Další početně nejvíce zastoupenou kategorií byli techničtí a odborní pracovníci. U 6 respondentů ze 13 v této kategorii se objevila vazba na předky, dělníky (viz dále).

Obr. 19 Respondenti podle povolání (zdroj: NSP, 2017; Dotazníkové šetření Znak současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec, 2020)

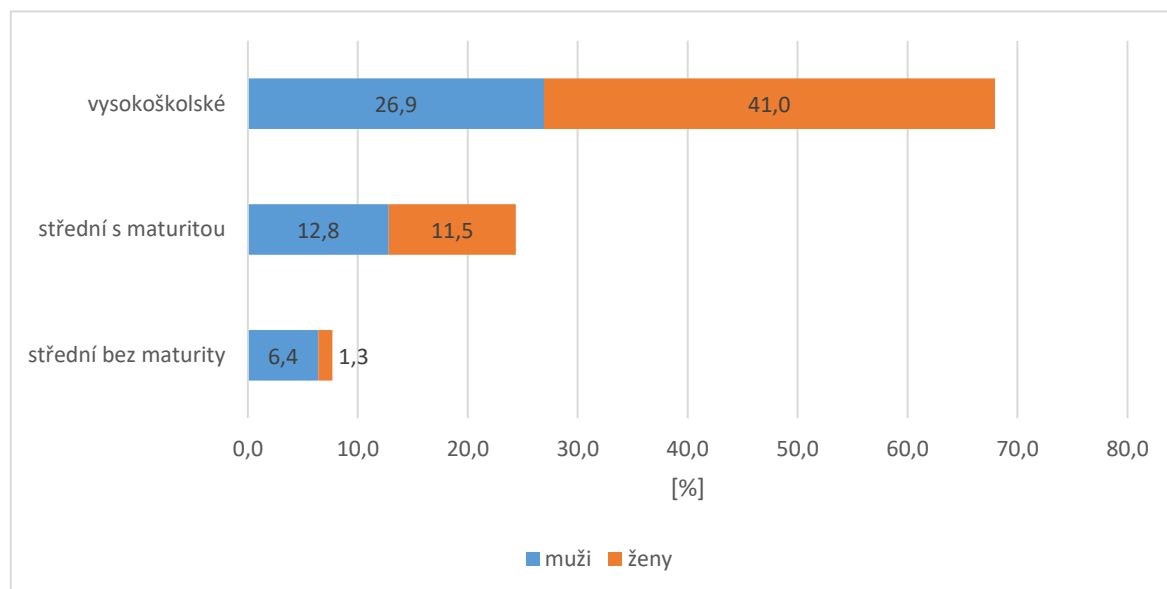
Respondenti byli dále dotázáni na výši dosaženého vzdělání. Nejvíce zastoupených bylo respondentů s vysokoškolským vzděláním. Lze se domnívat, že tito obyvatelé jednotlivých studovaných čtvrtí byli více svolní k tomu se stát účastníky dotazníkovému šetření. Nejvíce respondentů se středním vzděláním (s maturitou či bez) bylo zjištěno v Divišově čtvrti. V Divišově čtvrti také odpovědělo v dotazníkovém šetření více starších

obyvatel, kteří před 40 lety nemohli kvůli režimu studovat. V Písečníku se povedlo získat data od respondentek studující vysokou školu. V tomto případě je jejich nejvyšší dokončené vzdělání střední s maturitou. Odpovědi studentek z Písečníku se proto více liší v dalších studovaných aspektech (například účelu a v délce využívání nemovitosti – viz dále).

Tab. 7 Respondenti v jednotlivých koloniích podle dosaženého vzdělání

lokalita	pohlaví	základní	střední bez maturity	střední s maturitou	vysokoškolské	celkem
Divišova čtvrť	muž	0	5	10	7	22
	žena	0	1	4	13	18
	celkem	0		14	20	40
Zarybec	muž	0	0	0	9	9
	žena	0	0	3	18	21
	celkem	0	0	3	27	30
Písečník	muž	0	0	0	5	5
	žena	0	0	2	1	3
	celkem	0	0	8	6	8
celkem – absolutní hodnoty	muž	0	5	10	21	36
	žena	0	1	9	32	42
	celkem	0	6	19	53	78
celkem – relativní hodnoty [%]	muž	0,0	6,4	12,8	26,9	46,2
	žena	0,0	1,3	11,5	41,0	53,8
	celkem	0,0	7,7	24,4	67,9	100,0

(zdroj: Dotazníkové šetření Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečník, Zarybec, 2020)

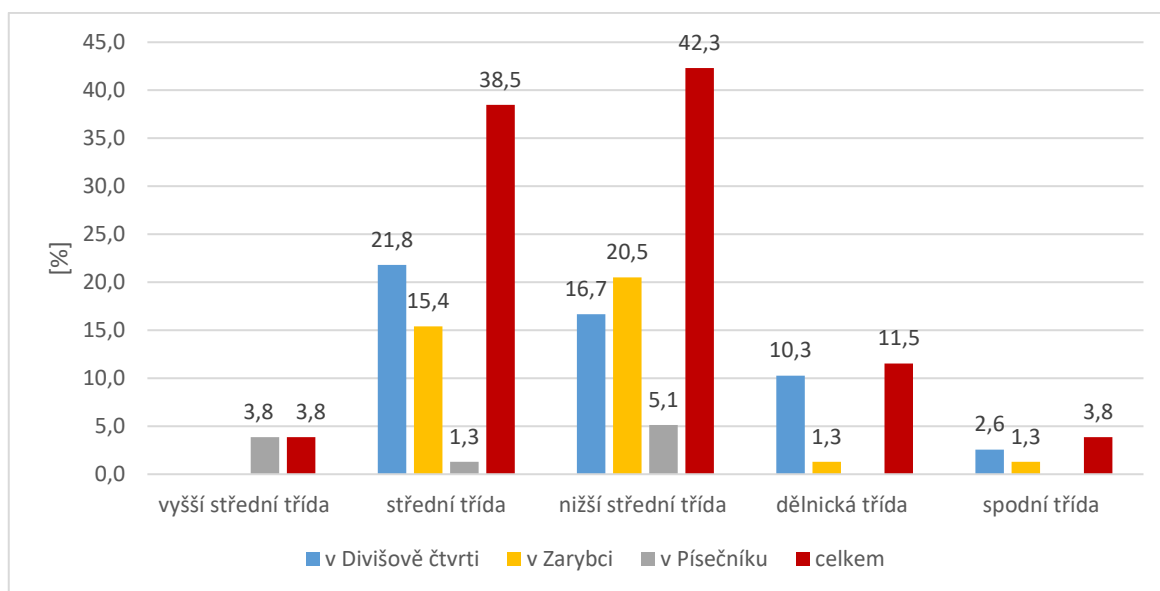
Obr. 20 Podíl mužů a žen zastoupených v dotazníkovém šetření vzhledem k nejvyššímu dosaženému vzdělání (zdroj: Dotazníkové šetření Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečník, Zarybec, 2020)

Dalším studovaným aspektem bylo, jak respondenti vnímají ostatní obyvatele ve svém okolí. Uzavřená otázka byla členěna do kategorií sociálních tříd podle britské marketingové společnosti National Readership Survey, zaměřující se na výzkumy ve společnosti.

První kategorie „vyšší střední třídy“ představuje obyvatele s vyšším manažerským a administrativním zaměstnáním. Řadí se do této skupiny lékaři, vyšší management ve firmách, ekonomové, právníci či politici. „Střední třída“ představuje zaměstnání středního managementu (učitelé, policisté, vedoucí). „Nižší střední třída“ je charakterizovaná pozicemi kvalifikovaných dělníků, úředníky, specialisty a dozorujícími pozicemi. „Dělnická třída“ je charakterizovaná nekvalifikovanými dělníky a prodavači. Nezaměstnaní a senioři se státním důchodem jsou dle uvedené klasifikace označováni jako „spodní třída“ (NRS, 2020).

Samotné výsledky šetření rozdělené podle jednotlivých studovaných kolonií ukazují na nejvyšší zastoupení nižší střední třídy, do které spadají i specialisté. Tuto skupinu můžeme porovnat s výsledky na otázku ohledně povolání (viz Obr. 19), kde bylo nejvíce zastoupených podle Klasifikace zaměstnání CZ-ISCO právě specialistů. Lze tedy konstatovat, že samotní účastníci dotazníkového šetření spadají do kategorie nižší střední třídy a zároveň respondenti své sousedy v okolí vnímají součástí nižší střední třídy.

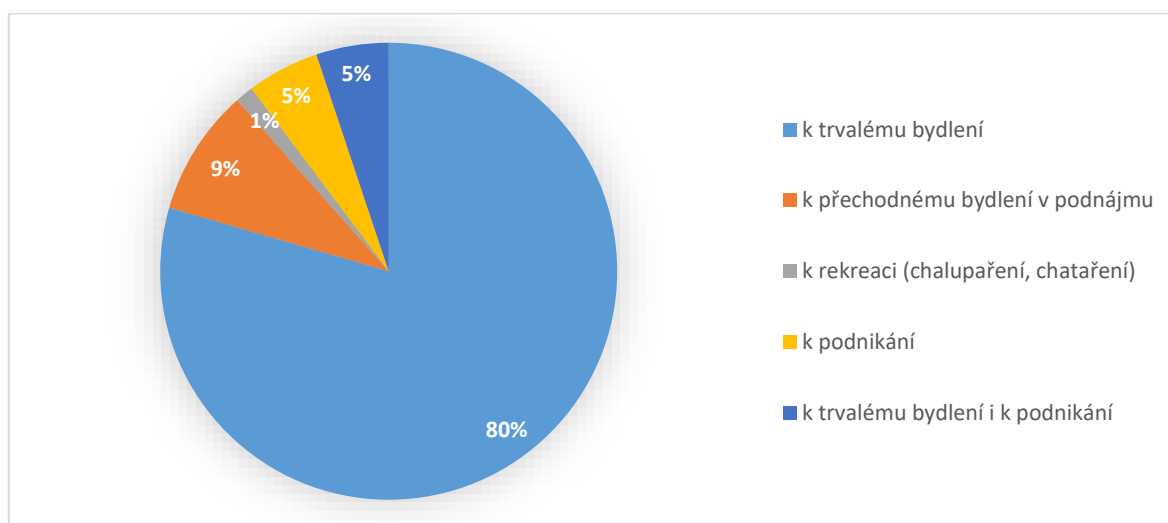
V Divišově čtvrti vidíme větší podíl střední třídy, pro kterou jsou charakteristické třídy středního managementu. Tento výsledek může být způsoben nově přistěhovanými bez vztahu k původním obyvatelům, kterých je ve čtvrti stále více a více.

Obr. 21 Jak respondenti podle sledovaných lokalit ve svém okolí vnímají ostatní obyvatele? (zdroj: Dotazníkové šetření Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnicko, Zarybce, 2020)

6.2 Nemovitosti respondentů a jejich vztah k původním obyvatelům v dochovaných dělnických koloniích Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec

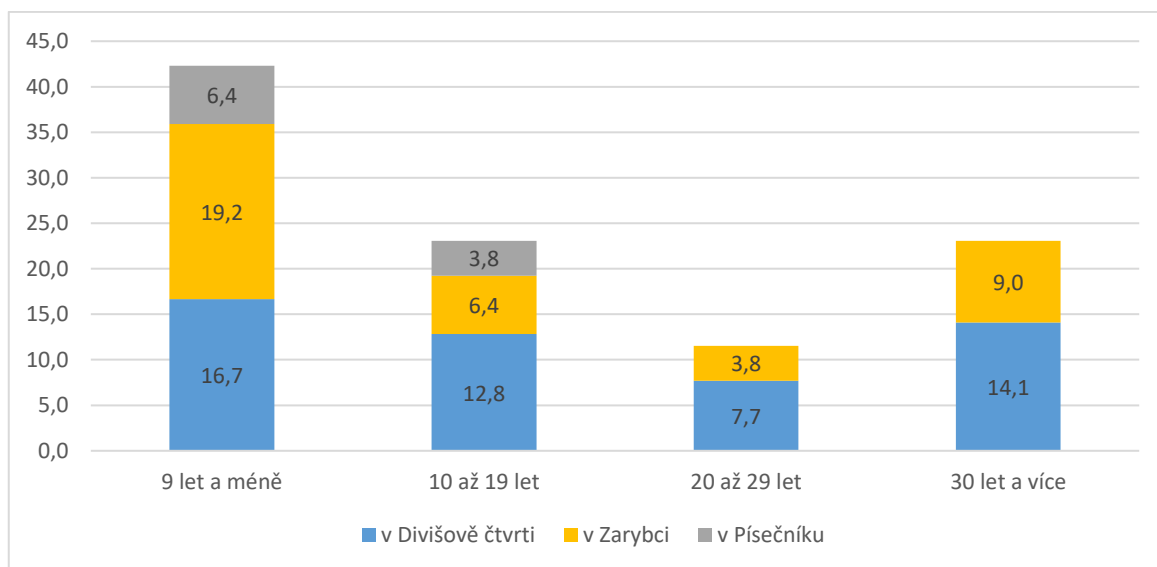
Důležitým aspektem zkoumání bylo zjistit, k jakému účelu respondenti nemovitost v koloniích využívají. Naprostá většina (až 89 %) nemovitost využívá pouze k bydlení – v podnájmu nebo trvalému bydlení. Minimum respondentů (1 %) se přihlásilo, že nemovitost využívá jako druhé bydlení – k rekreaci. Tyto hodnoty však mohou být zkreslené tím, že se v únoru či březnu nejednalo o období, kdy by se jezdilo chalupařit či chatařit. Celkem 10 % respondentů uvedlo, že nemovitost využívá k podnikání. Z toho ve studovaných lokalitách 5 % respondentů zároveň ve stejné nemovitosti i žije.

Obr. 22 Účel využívání nemovitostí respondentů (zdroj: Dotazníkové šetření *Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec, 2020*)

U otevřené otázky „Jak dlouho tuto nemovitost užíváte?“ byly často velmi rozdílné odpovědi. Tyto odpovědi byly rozděleny do 4 kategorií. Nejvíce respondentů žije v koloniích méně než 10 let. O většině těchto respondentů jde zároveň říct, že nemají žádný vztah k původním obyvatelům a nastěhovali se sem v době, kdy původní obyvatelé z různých důvodů kolonie opouštěli. Ani jeden respondent z Písečnicku v kolonii nežil více než 20 let. Respondenti z Písečnicku byli ve větší míře studenti, kteří v bývalé dělnické kolonii žili přechodně v podnájmu.

Dotazníkové šetření také ukázalo, kolik respondentů žije ve sledovaných koloniích od narození. Celkem se jedná o 7 účastníků dotazníkového šetření ze všech studovaných lokalit. Podíl na celkovém počtu respondentů je 9 %, kdy 2 respondenti pochází z Divišovy čtvrti a 5 respondentů z kolonie Zarybec.

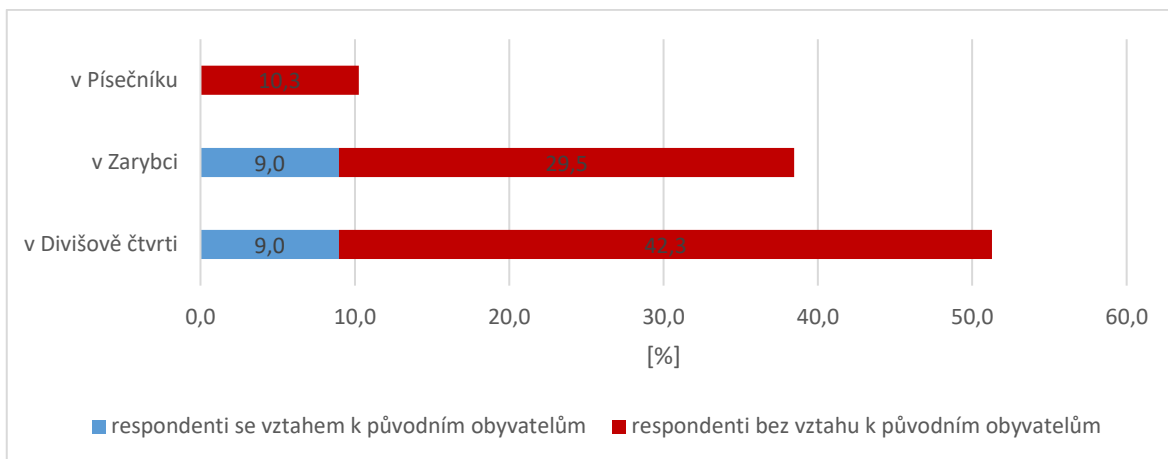
Obr. 23 Délka využívání nemovitosti respondenty v dané lokalitě (zdroj: Dotazníkové šetření Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnicko, Zarybce, 2020)

Tab. 8 Délka využívání nemovitosti respondenty v dané lokalitě

způsob vyjádření	absolutní hodnoty				relativní hodnoty [%]
	respondenti v Divišově čtvrti	respondenti v Zarybci	respondenti v Písečnicku	celkem respondentů	celkem respondentů
9 let a méně	13	15	5	33	42,3
10 až 19 let	10	5	3	18	23,1
20 až 29 let	6	3	0	9	11,5
30 let a více	11	7	0	18	23,1
celkem	40	30	8	78	100,0

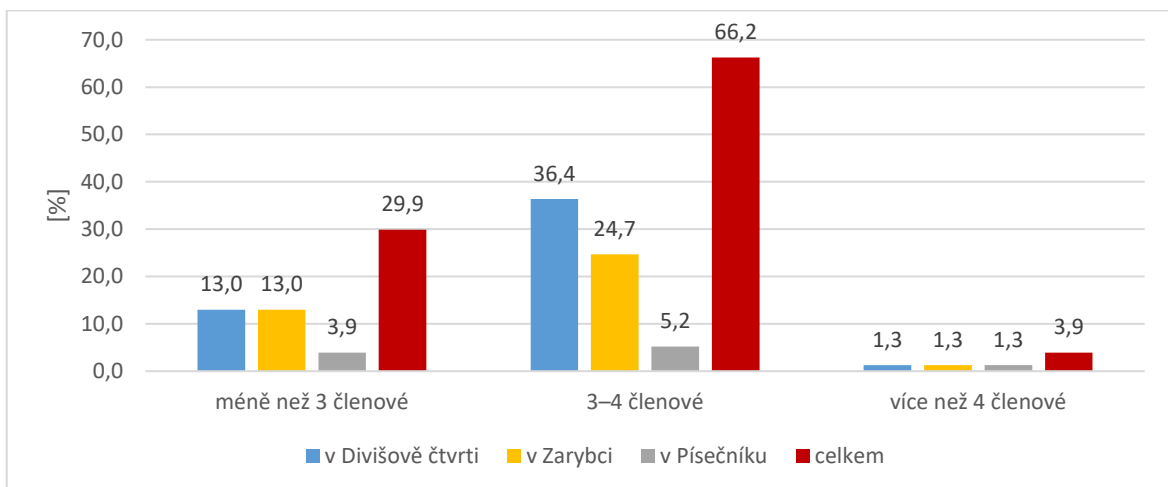
(zdroj: Dotazníkové šetření Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnicko, Zarybce, 2020)

Případová studie se zaměřila také na vztah současného obyvatelstva k původním obyvatelům – dělníkům, kteří kolonii vystavěli. Se vztahem k původním obyvatelům bylo ze 78 respondentů pouze 14. Jedná se o 18 % podíl v celém dotazníkovém šetření. V bývalé dělnické kolonii Písečnicko se nevyskytuje žádný respondent se vztahem k původnímu dělnickému obyvatelstvu. Jak již bylo zmíněno, respondenti z této lokality byli především studenti a lidé, kteří zde nežili déle než 20 let. Právě respondenti s rodinnými vazbami k původnímu obyvatelstvu dle tohoto šetření v koloniích žijí delší dobu (více než 20 let).

Obr. 24 Počet respondentů se vztahem k původním obyvatelům ve sledovaných lokalitách (zdroj: Dotazníkové šetření *Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnicko, Zarybce*, 2020)

V dělnických koloniích v 1. polovině 20. století bylo obvyklé, když v jedné domácnosti žilo i více rodin. Následující otázka v dotazníkovém šetření „Kolik je členů ve Vaší domácnosti?“ odkazovala právě na tuto skutečnost. Respondenti ve všech sledovaných lokalitách v dotazníkovém šetření, které proběhlo na začátku roku 2020, uvedli, že se jejich domácnost čítá průměrně ze 3 až 4 členů. Především za to může zlepšení bytové situace v celém Brně a nové socioekonomické charakteristiky obyvatelstva.

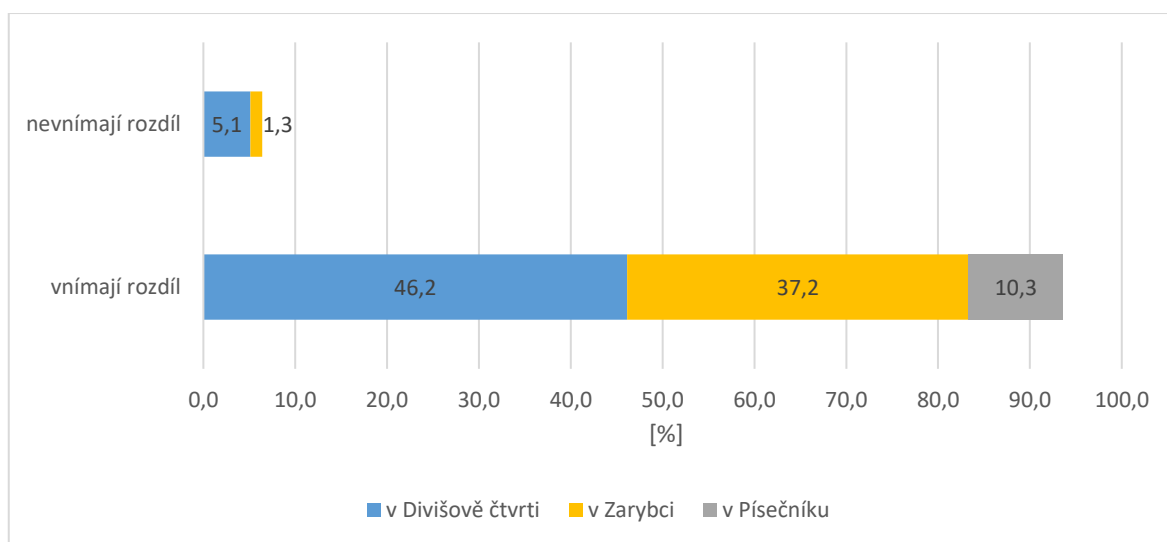

Obr. 25 Počet členů v domácnostech účastníků dotazníkového řízení (zdroj: Dotazníkové šetření *Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnicko, Zarybce*, 2020)

6.3 Současný život v dochovaných dělnických koloniích Divišova čtvrť, Písečník, Zarybec

Následující podkapitola se zabývá tématem, jak samotní respondenti vnímají a hodnotí život v bývalé dělnické kolonii. Otázky byly zaměřeny na vnímání rozdílu mezi tím žít ve sledovaných koloniích nebo v jiné části Brna, jaká jsou pozitiva či negativa života v těchto lokalitách.

Uzavřená otázka: „Vnímáte nějaký rozdíl života v této lokalitě a v jiných částech města Brna?“ přinesla poměrně jednoznačné výsledky. Až 94 % respondentů uvedlo, že rozdíl pociťuje.

Obr. 26 Vnímají respondenti rozdíl života v této lokalitě a v jiných částech města Brna? (zdroj: Dotazníkové šetření *Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečník, Zarybec*, 2020)

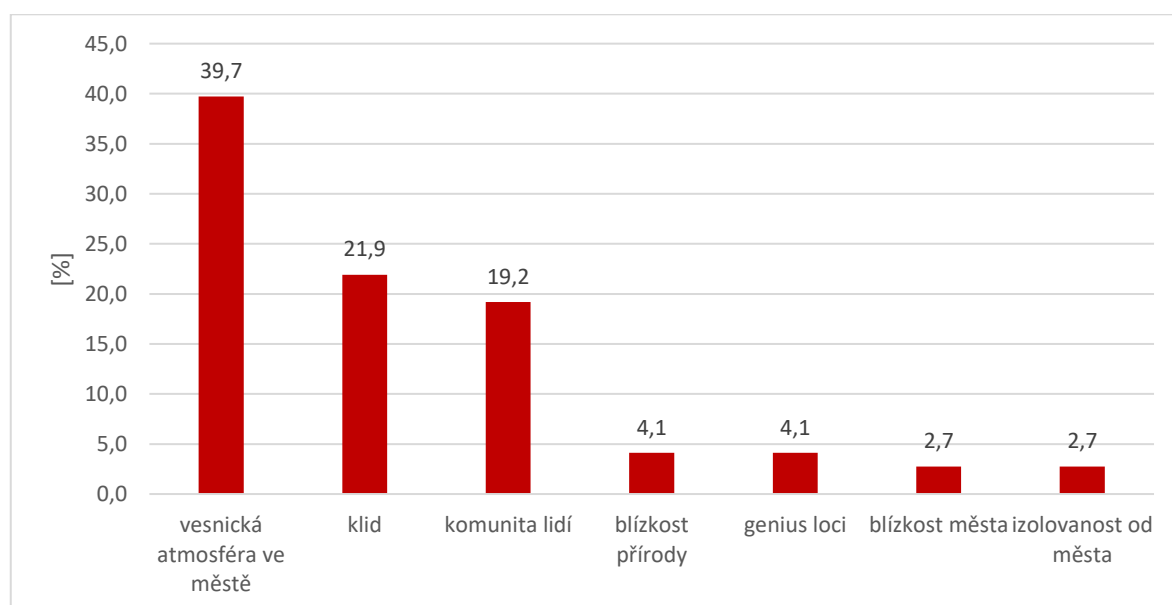
Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, dělnické kolonie se vyznačovaly určitými specifiky (ať už lokalitou, komunitou lidí, či tradicemi). A právě na tato specifika odkazovala podotázka cílená na respondenty, jak vnímají rozdíl života v Divišově čtvrti, Zarybci či Písečníku a v jiných částech města Brna. Celkem 73 odpovědí na otevřenou otázku bylo převedeno do 7 kategorií. Nejčastěji respondenti viděli rozdíl v tom, že lokalita se podobá vesnické atmosféře ve městě. Často pro tento ekvivalent byl v odpovědích využíván název „vesnička ve městě“. Tento výrok však nebyl využit v této práci jako samostatná kategorie z důvodu uvedení tohoto pojmenování pouze pro Divišovu kolonii, kde v roce 2015 byl k 90. výročí vzniku čtvrtě spuštěn projekt s názvem **DIVIŠOVA ČTVRŤ – vesnička ve městě**. V následující tabulce je uvedeno několik odpovědí od jednotlivých respondentů k této otevřené podotázce. Zmíněné odpovědi dokazují, že stejný pocit mají obyvatelé různého věku a pohlaví všech studovaných bývalých dělnických kolonií.

Tab. 9 Úryvky z odpovědí respondentů na otevřenou otázku „Jaký vnímáte rozdíl života v této lokalitě a v jiných částech města Brna?“:

„Život je zde jako na vesnici uprostřed města, zatím klid a blízko k přírodě. Lidi mají k sobě blíž a děláme i společné akce.“ (muž, 53 let, Divišova čtvrť)
„Život v této lokalitě je klidnější, oproti centru Brna působí spíše jako na vesnici.“ (žena, 25 let, Písečnick)
„Život zde připomíná život na vesnici, lidé se často zastaví a popovídají si spolu. Sousedské vztahy jsou v našem případě velmi přátelské.“ (žena, 35 let, Zarybec)
„Kladem je pocit života na vesnici se všemi výhodami města.“ (muž, 27 let, Zarybec)
„Nejsme “anonymní”. Všichni se známe alespoň od vidění. Společně se podílíme na organizaci kulturních akcí.“ (žena, 40 let, Divišova čtvrť)

(zdroj: Dotazníkové šetření *Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec, 2020*)

Dalšími důvody, které byly respondenty často zmiňovány, byl „klid“, „komunita lidí“ či „blízkost přírody“. Tyto důvody pouze více podtrhují vesnický ráz kolonií. Často také jako rozdíl života v lokalitách oproti zbytku města byl zmíněný duch místa – *genius loci*. Do kategorie „jiné důvody“ byly zařazeny odpovědi, které se neopakovaly. Jednalo se především o architektonická specifika lokalit, pocit bezpečí, kdy člověk zná dobře své okolí. Důvodem „pocitu venkova“ ve zkoumaných lokalitách může být zmíněné klidné prostředí, komunitní život, sousedské vztahy a obyvatelé čtvrti, ale také samotná lokalita. Dělnické kolonie vznikaly v 19. století a v 1. polovině 20. století na okrajových lokalitách mimo město, často v odlehlých místech. Právě ta odlehlost od města určuje venkovský ráz místa, o kterém se zmiňovali účastníci dotazníkového šetření.

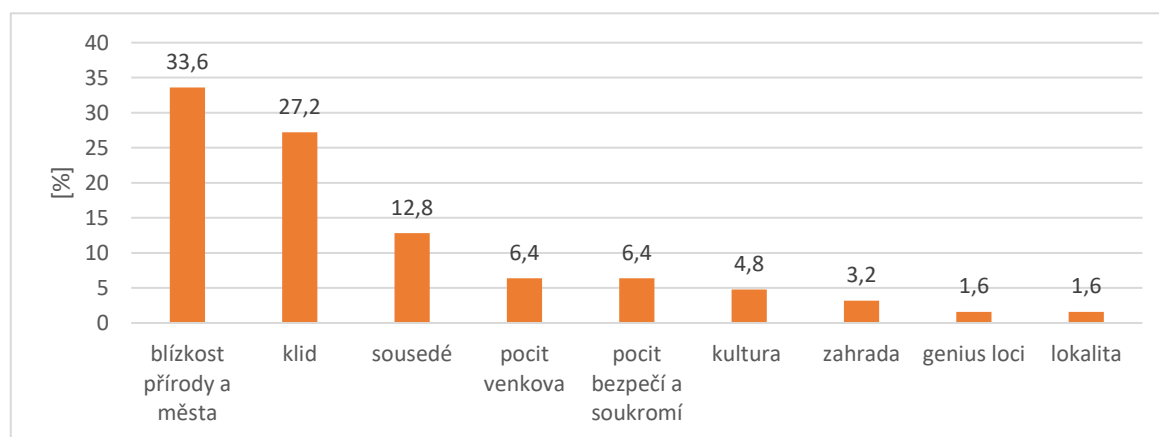
Obr. 27 Rozdíly, které respondenti vnímají za nejdůležitější oproti zbytku města Brna (zdroj: Dotazníkové šetření *Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec, 2020*)

Další otevřená otázka se zaměřovala na přednosti života ve sledovaných čtvrtích. Odpovědi byly opět kategorizovány, a pokud se respondent vyjádřil v odpovědi k více kategoriím, jeho odpověď byla započítána vícekrát. Z celkového počtu 78 odpovědí bylo sesbíráno 125 variant odpovědí, které byly dále zařazeny do 10 jednotlivých kategorií. Nejčastěji respondenti uváděli blízkost přírody a města se všemi jeho klady (42 odpovědí) a klidné prostředí (34 odpovědí). Respondenti také velmi vyzdvihovali dobré sousedské vztahy (16 odpovědí), které nejsou anonymní a přispívají ke vzácnému komunitnímu životu, který se tradicemi podobá tomu venkovskému. Například v Divišově čtvrti se tradičně každým rokem pořádají akce jako masopust, plesy či pálení čarodějnic. Respondenti se v těchto jednotlivých lokalitách cítí bezpečně a vnímají určitý stupeň soukromí.

Tab. 10 Úryvky z odpovědí respondentů na otevřenou otázku „Co Vám zde nejvíce vyhovuje? Uveďte, prosím, přednosti života v této čtvrti.“:

„Bezpečí, na ulicích je méně aut, resp. jezdí pomaleji, je jednodušší navázat vztahy, např. ohledně parkování jsou všichni vlastně nuceni chovat se ohleduplně. V ulici by stačil jeden, který by to nerespektoval a provoz by se zastavil.“ (žena, 53 let, Divišova čtvrť)
„Bydlení skoro jako na vesnici, přitom blízkost MHD a dobrá dostupnost centra městské části i města. Lokalita přímo navazuje na rekreační zónu Zamilovaný hájek a lesy.“ (žena, 54 let, Zarybec)
„Starousedlíci se zde všichni znají, je tu klid a minimum dopravy. Děti zde chodí samy ven, mají si kde hrát. Vyhovuje mi tu rychlý přístup do přírody, na kole mohu vyjet už od domu, na procházky do Zamilovaného hájku. Na zahradu nám chodí srnky, já to tady mám moc ráda. Člověk si tu připadá jako na vsi, a přitom je to v docházkové vzdálenosti od dopravního uzlu Královo Pole – nádraží.“ (žena, 42 let, Zarybec)
„Více se lidé znají mezi sebou, i když některé sousedské vztahy se dobou také změnilo. Myslím si, že je zde docela bezpečně. Také lze někdy možné požádat o radu či přímou pomoc (dům, zahrada, auto apod.).“ (žena, 69 let, Divišova čtvrť)

(zdroj: Dotazníkové šetření *Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec, 2020*)

Obr. 28 Přednosti současného života v dochovaných dělnických koloniích podle respondentů (zdroj: Dotazníkové šetření *Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec, 2020*)

Zjišťovány byly také negativa života ve sledovaných lokalitách. Nejčastěji respondenti odpovídali, že jim v okolí bydliště chybí občanská vybavenost (například obchod se základními potravinami nebo bližší zastávka městské hromadné dopravy, které jsou relativně vzdálené od bydliště především pro starší obyvatele kolonií). Velmi často také zazněly odpovědi, kdy respondentům nevyhovuje, že se o lokalitu nezajímají úřady. Jeden z účastníků dotazníkového šetření pocházející z Divišovy čtvrti dokonce tento nezáměr označil „despektem politiků a úředníků jako reminiscence minulosti“, kdy se úřady o vznikající dělnické kolonie příliš nezajímaly. Další odpovědi také nabízely výčty slibů ze strany města, avšak sliby nebyly dodrženy. Respondentům také nevyhovuje nedostatečná infrastruktura (především pěší, kdy obyvatelům v koloniích chybí chodníky) a horší přístupnost, především v zimních obdobích. Dalším nedostatkem v lokalitách je hluk ze silničního a železničního provozu. V odpovědích také často zaznělo „málo prostoru“. Často se jednalo o malé přilehlé zahrádky či blízkost jednotlivých domů a nemožnost domky zvětšit do šířky, ale pouze do výšky. Právě menší prostory lze vyhodnotit jako další specifikum dělnických čtvrtí.

Tab. 11 Úryvky z odpovědí respondentů na otevřenou otázku „Co Vám zde naopak nevyhovuje? Postrádáte zde něco? Uveďte, prosím, nedostatky života v této čtvrti.“:

„Hodila by se kompletní oprava kanalizace a oprava vozovky ulice Fibichova i chodníku. Celkově se více věnovat údržbě této lokality, např. tunýlku a parku u tunýlku. Často zde přespávají bezdomovci.“ (žena, 35 let, Zarybec)

„Chybí mi uskutečnění úpravy zeleně městem slibované před ulicí Čekankovou (dříve Smetanova zahrada)“ (žena, 60 let, Divišova čtvrť)

„Chybí zde chodník od ulice Myslínova k mostu a křižovatkám na Kociánku, je zde tunel a cesta tudy pěšky je nebezpečná a nelze obejít. Také chodník podél potoku by mohl být veden i k vodárenskému objektu. Celkově asi infrastruktura pro pěší.“ (žena, 33 let, Zarybec)

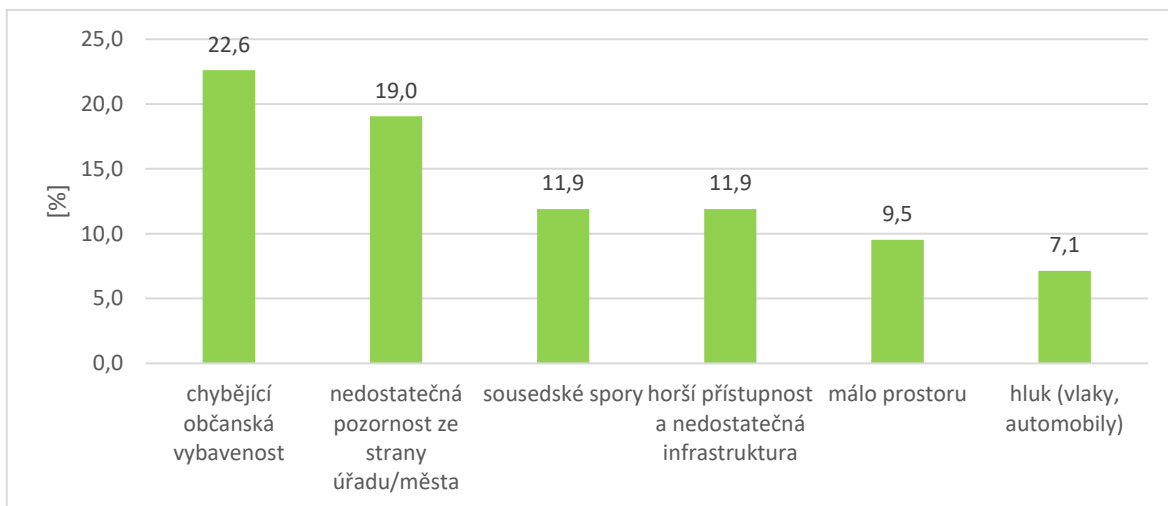
„Lidé jsou si velmi blízko, i geograficky, sousedům vidíte přímo "do žaludku", takže je nutné mít dobré vztahy, což někdy lze jen obtížně. Lidé se tu více a lépe znají, což s sebou přináší i širší uplatnění pomluv a lží.“ (žena, 38 let, Divišova čtvrť)

„Nedá se říct, že něco nevyhovuje, je to dál od MHD, do obchodu je to také dál. Pro staršího člověka bez auta to může být problém. V lokalitě se kolem nádraží potulují bezdomovci. Co se týče údržby a investic je tu ve strašném stavu vozovka, chodníky, obecní úřad neřeší žádné investice, nedostatek košů na odpadky, cestou ke hřbitovu chybí lavičky. Dětské hřiště jsme si vybudovali jako rodiče vlastními silami. Není to tady vidět, tak je to úřadu jedno.“ (žena, 42 let, Zarybec)

„Nic nepostrádám. Autem nebo MHD si dojezu kamkoli, takže mi bezprostřední blízkost obchodů nechybí.“ (žena, 43 let, Zarybec)

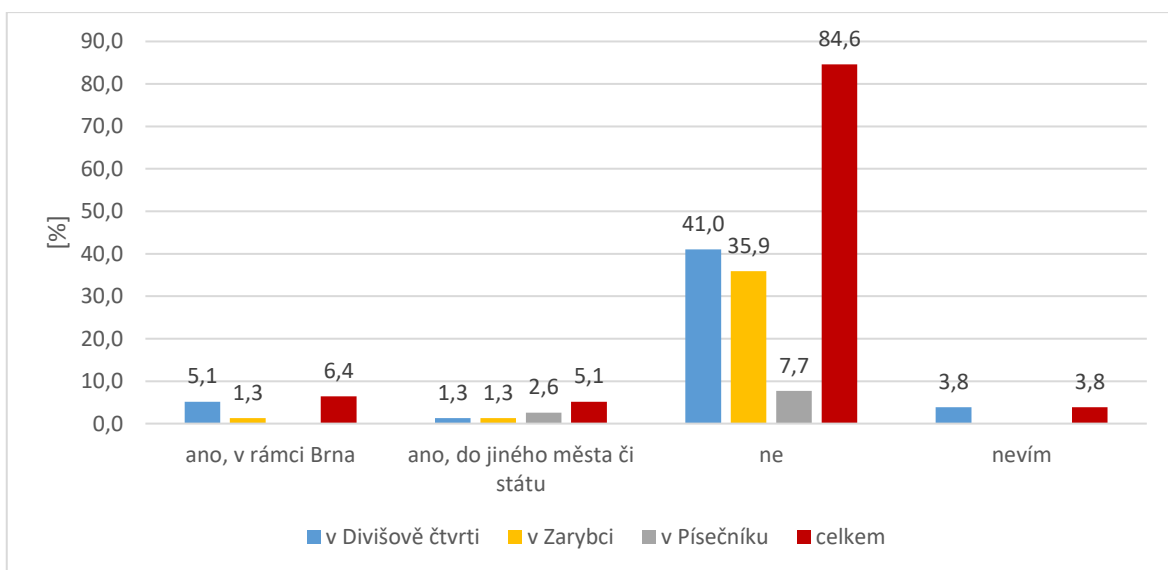
„Pro starší lidi náročné kopce a relativně daleko na MHD, ale pro ostatní věkové kategorie nic podstatného.“ (muž, 53 let, Divišova čtvrť)

(zdroj: Dotazníkové šetření Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečník, Zarybec, 2020)

Obr. 29 Nedostatky současného života v dochovaných dělnických koloniích podle respondentů (zdroj: Dotazníkové šetření *Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec, 2020*)

Celkem 84 % respondentů odpovědělo jednoznačně, že se z lokality, kde nyní bydlí nechtějí stěhovat. Lze tedy i konstatovat, že obyvatelé jsou v místech svého bydliště (lokality studovaných dělnických kolonií) i přes popsané nedostatky lokalit spokojeni a o stěhování nepřemýšlí. Na výsledek může mít také vliv, že na dotazník odpovídali hlavně spokojení obyvatelé.

Obr. 30 Počet respondentů žijících v dochovaných dělnických koloniích ne/přemýšlejících o změně lokality (zdroj: Dotazníkové šetření *Znaky současného obyvatelstva a života v dochovaných dělnických koloniích – Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec, 2020*)

7 ZÁVĚR

Dělnické kolonie vznikaly živelně v průběhu 1. poloviny 20. století při vysoké nezaměstnanosti dělníků a zároveň v době bytové krize. Byly budovány samotnými dělníky, někdy také majiteli továren. Většina těchto kolonií byla postavena nelegálně bez povolení stavby v blízkosti továren na odlehlých až nepřístupných místech.

Některé dělnické kolonie na území Brna jsou již zaniklé. Byly zbourány z důvodu jiného plánu s lokalitou. Na jejich místech často vzniklo sídliště nebo silniční infrastruktura. Dochované brněnské dělnické kolonie představují lokality, které byly sice do určité míry zrekonstruované a zmodernizované, ale stále si udržují svůj *genius loci* a alespoň částečnou podobu dělnických kolonií. Dělnické kolonie vznikaly na tehdejší okraji města v odlehlých nevyužitých oblastech. Z důvodu rozšíření zástavby města lze v současnosti vypořádat, že se kolonie staly součástí zástavby vnitřního města.

Proběhlé dotazníkové šetření se soustředilo na charakteristiku současných obyvatel tří brněnských dělnických kolonií Divišova čtvrť, Písečnická a Zarybec a odpovědělo na první výzkumnou otázku, která zněla: „Jakým způsobem lze charakterizovat současné obyvatelstvo ve studovaných brněnských dělnických koloniích?“. Respondenti byli klasifikováni na základě věku, pohlaví, nejvyššího dokončeného vzdělání a vykonávaného povolání, kdy nejvíce respondentů (68 %) tvořilo kategorii „specialistů“ podle Klasifikace zaměstnání CZ – ISCO. Tento výsledek se také projevil v hodnocení sousedů samotnými respondenty, kteří poukazují na výskyt osob ve svém okolí spadající do nižší střední třídy, kam patří i samotní „specialisté“ – nejpočetněji zastoupená skupina v šetření. Dále bylo zkoumáno, k jakému účelu účastníci dotazníkového šetření využívají své nemovitosti. Naprostá většina respondentů (až 89 %) nemovitost využívá výhradně k bydlení a téměř 45 % respondentů v kolonii žije méně než 9 let. Dále bylo zjištěno, že domácnosti respondentů z uvedených kolonií jsou v 66 % případů trojčlenné či čtyřčlenné. V minulém století tomu tak nebylo. V nouzových obydlích tvořilo jednu domácnost i více rodin. První hypotéza, která tvrdila, že současné obyvatelstvo má vazby s původním obyvatelstvem (tj. dělníky), se nepotvrdila. Potomci dělníků ve studovaných koloniích sice žijí, ale nepřevažují. Podle dotazníkového šetření provedené ve studovaných koloniích se jedná o podíl 18 % z celkového počtu respondentů s vazbou na původní obyvatelstvo. V koloniích je tedy zřejmá gentrifikace, tedy postupné vytlačování a nahrazování původního obyvatelstva ekonomicky silnějšími vrstvami.

Následující odstavec odpovídá na druhou výzkumnou otázku, která zněla: „Jak současné obyvatelstvo hodnotí život a podobu brněnských dělnických kolonií Divišova čtvrť, Písečnická a Zarybec?“. Klid a blízkost města jsou respondenty hojně vyzdvihovány jako kladná stránka života ve zmíněném šetření. Druhá hypotéza, konstatující, že klid současné obyvatelstvo hodnotí jako hlavní kladnou stránku života ve studovaných koloniích, byla díky provedenému dotazníkovému šetření potvrzena. Jako negativa lokalit byla zmiňována chybějící občanská vybavenost a nedostatečná pozornost ze strany úředníků, která byla označena jako „reminiscence minulosti“. Respondenti se v jednotlivých

odpovědích však shodli, že by se jim v koloniích líbil bližší obchod se základními potravinami, který například v Divišově čtvrti v minulosti býval.

Komunitní život je v odpovědích v dotazníkovém šetření často zmiňován. Velmi zajímavý je také příklad sousedských vztahů, které se objevují jak v pozitivních, tak negativních stránkách života respondentů ve studovaných lokalitách. Kladně jsou na jednu stranu vyzdvihovány dobré sousedské vztahy, kdy si obyvatelé navzájem pomáhají a všichni se mezi sebou znají. Avšak tato geografická blízkost je respondenty také považována na stranu druhou i jako negativum tohoto neanonymního prostředí, především kvůli lžím a pomluvám. Stejně tak do negativních i do pozitivních stránek života v těchto částech Brna respondenti zahrnují vzdálenost k MHD nebo obchodu. Někteří respondenti uvádí, že v blízkosti svého bydliště nic nepostrádají, protože si kamkoliv dojedou automobilem. Dále je respondenty zmiňováno, že pro starší lidi jsou nákupní možnosti či zastávky MHD vzdálené. Lze tedy konstatovat, že především fyzické a ekonomické možnosti jednotlivých obyvatel a vzdálenost jejich domů od občanské vybavenosti jsou zdrojem jejich výpovědí o pozitivech či negativech života ve zkoumaných čtvrtích.

Respondenti v dochovaných dělnických koloniích Divišova čtvrť, Písečník a Zarybec často lokality označují jako „vesnice uprostřed města“. Vesnický ráz kolonií respondenti zmiňují z důvodu specifického komunitního života (např. vlastní přípravy a realizace tradičních venkovských událostí jako jsou hody a masopust), neanonymního a klidného prostředí, ve kterém se sousedé dobře znají.

Spokojenost obyvatel v koloniích lze reflektovat z otázky, zdali respondenti přemýšlejí o stěhování. Ve většině případů (až 84 % respondentů) o stěhování nepřemýšlí. Tudíž lze konstatovat, že většina obyvatelů je v místech svého bydliště i před nedostatky lokalit spokojena a třetí hypotéza byla potvrzena.

V budoucnu lze očekávat, že se kolonie budou nadále proměňovat. Dělnická obydlí vystavené v minulém století se budou postupně modernizovat, přestavovat a zvětšovat (z důvodu omezeného prostoru především do výšky). Některé kolonie také mohou zaniknout. Brněnské dělnické kolonie představují v rámci městské sídelní struktury velmi specifické oblasti. Určité kolonie by se tedy mohly stát místem specifického cestovního ruchu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Odborná literatura

- BOCHOŘÁK, T. (1979): Způsob života dělnických rodin v brněnské Kamenné čtvrti. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Filosofická fakulta. Diplomová práce.
- BURGESS, E. W. (1925): The growth of the city: An introduction to a research project. In: Park, R. E., Burgess, E. W., McKenzie, R. D.: The city. Chicago, s. 47–62.
- FOJTÍK, K. (1959): Tři typy dělnických obydlí v Brně (Od nejstarší kolonie k nouzovým sídlištím). In: Brno v minulosti a dnes: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna, sv.1. Brno, Magistrát města Brna. s. 23–40.
- FYFE, N. R., KENNY, J. T. The Urban Geography Reader. London: Routledge, 2005, 404 p. ISBN 0-415-30702-3. In: MALÝ, J. (2012): Srovnání metropolitních areálů Prahy a Brna. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta. Diplomová práce.
- GEYER, H., S. (2002): The fundamentals of urban space. In: GEYER, H., S.: International Handbook of Urban Systems: Studies of Urbanization and Migration in Advanced and Developing Countries. Cheltenham, s. 3-18.
- GOODMAN, D., CHANT, C. (1999): European Cities and Technology: industrial to post-industrial city. Routledge. New York.
- HUDEČEK, P. (2011): Brno – univerzitní město. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta. Diplomová práce.
- KUČA, K. (2000): Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic. 1. vydání. Praha, 644 s.
- KUCHTOVÁ, R. (2011): Dělnické kolonie v Ostravě. In: Urbanismus a územní rozvoj, roč. 14, č. 6, s. 11–15.
- MULÍČEK, O. (2008): Sídelní geografie. In: TOUŠEK, V., KUNC, J., VYSTOUPIL, J. a kol.: Ekonomická a sociální geografie. Aleš Čeněk, Plzeň, s. 97–130.
- MUSILOVÁ, B. (2009): Časopis Bytová kultura v letech 1924–1925 – Význam revue pro českou kulturu. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Diplomová práce.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2000): Teorie stádií vývoje měst a diferenciální urbanizace. In: Geografie – Sborník ČGS, roč. 105, č. 4, s. 361–369.
- PACIONE, M. (2001): Urban Geography: A Global perspective. Routledge. London.
- PAVLÁSEK, M. a kol. (2015): Divišova čtvrť: vesnička ve městě. 1. vydání. Brno, 286 s.
- SCHNORE, L. F. (1964): Urban structure and suburban selectivity. Demography, 1, s. 164–176.
- SJOBORG, G. (1960): The preindustrial city, past and present. Free Press. Michigan.

SLAVIČINKÝ, J. (2006): Kamenná kolonie a občanské sdružení Kamenka – případová studie. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Diplomová práce.

SVOBODA, P., ZAVADIL, Z. (2017): Brněnský Písečník: místo, které nespolykal čas. 1. vydání. Brno, 44 s.

SVOBODOVÁ, J (2000): Brněnské obytné kolonie. In: Brno v minulosti a dnes: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna, sv. 15. Brno, Magistrát města Brna aj., s. 381-410.

ŠOTOLA, J. (2016): Sociální nerovnosti a jejich odraz v prostoru. In: ŠTOLA, J., POLO, M. R.: Etnografie sociální mobility. Etnicita, bariery, dominance. Univerzita Palackého, Olomouc.

VAN DER BERG, L. a kol. (1982): A study of growth and decline. Pergamon Press. New York.

VAŘEKA (1981): Způsob bydlení a bytová kultura. In: Šťastná, J. a kol. (1981): Stará dělnická Praha.

VOTRUBEC, C. (1962): Ke studiu zanikajících dělnických kolonií na území Československa. Československá ethnografie 10, s. 109-126.

VYTISKA, J. (1963): Brněnská průmyslová oblast v první polovině 19. století. In: Brno v minulosti a dnes: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna, sv. 5. Brno, Magistrát města Brna aj., s. 311-389.

Elektronické zdroje

ADAMOVIČ, K. (2014–2017): Kamenná kolonie, <http://www.pruvodcebrnem.cz/kamenna-kolonie> (27. 3. 2020)

BAM (2020): Černá Pole, <https://www.bam.brno.cz/stezka/10-cerna-pole> (30. 4. 2020)

ČEJKA, J. a kol. (2001): Založení kolonie domků tzv. Hamburk, https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=3325 (30. 4. 2020)

ČSÚ – REGISTR SČÍTACÍCH OBVODŮ A BUDOV (2020): Základní sídelní jednotka, <http://apl.czso.cz/irso4/vyhlcis.jsp?hkodcis=47> (1. 4. 2020)

ČSÚ – VEŘEJNÁ DATABÁZE (2011): Sčítání lidu, domů a bytů, <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=uziv-dotaz#> (1. 4. 2020)

IDPS (2019): VMO Brno Tomkovo náměstí – demolice Provazníkova, <http://www.idps.cz/cz/vmo-tomkovo-namesti-v-mediich> (30. 4. 2020)

KALINA, J. (2014): Dělnická kolonie Pod kopcem, <http://druhebrno.smerem.cz/Tema/D%20C4%20Blnick%C3%A1%20kolonie%20Pod%20kopcem> (30. 4. 2020)

NIR (2020): O společnosti, <https://www.nir.cz/o-spolecnosti/> (18. 5. 2020)

NPS (2017): Katalog povolání – Kategorie CZ-ISCO, <https://nsp.cz/isco> (9. 4. 2020)

NRS (2020): Social Grade, <http://www.nrs.co.uk/nrs-print/lifestyle-and-classification-data/social-grade/> (9. 4. 2020)

RYBA, J. (2018): genius loci, https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Genius_loci (25. 3. 2020)

ŘEPA, M. a kol. (2004): Dějiny Králova Pole, <http://kpp.www2.superkoderi.cz/data/files/106-dejiny-kralova-pole.pdf> (30. 4. 2020)

TOMÁŠEK, J. (2019): Brno – kolonie v ulici Nezamyslova, <http://www.zanikleobce.cz/index.php?lang=d&detail=1474081> (30. 4. 2020)

Mapové zdroje

ESRI BASEMAP (2020): World Topographic Map, <http://www.arcgis.com/home/webmap/viewer.html?useExisting=1&layers=30e5fe3149c34df1ba922e6f5bbf808f> (12. 3. 2020)

ARCDATA PRAHA, ZÚ, ČSÚ (2016): ArcČR®500 - digitální geografická databáze České republiky, verze 3.3, <https://www.arcdata.cz/produkty/geograficka-data/arccr-500> (25. 3. 2020)

PŘÍLOHY

SEZNAM PŘÍLOH

Příl. 1 Dotazník

ZNAKY SOUČASNÉHO OBYVATELSTVA A ŽIVOTA V DOCHOVANÝCH DĚLNICKÝCH
KOLONIÍCH – Divišova čtvrť, Písečnick, Zarybec

Dobrý den,

jmenuji se Lucie Karmazínová a studuji na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity obor Humánní geografie.

Dovolte mi Vás tímto požádat o spolupráci s dotazníkovým šetřením. Jeho výsledky mi poslouží pouze k účelu případové studie v mé bakalářské práci. Bakalářská práce se zabývá tematikou dělnických kolonií v Brně, které vznikaly v průběhu 19. a 20. století. Tímto dotazníkem chci oslovit Vás, obyvatele či pracující v těchto koloniích v dnešní době.

Dotazník je anonymní, otázky jsou jednoduché a odpovědi zaberou méně než 5 minut.

Pokud byste měli další otázky, neváhejte mě kontaktovat na univerzitní emailové adrese 473934@mail.muni.cz.

Kde se nachází nemovitost, kterou užíváte?

- a) v Divišově čtvrti (ulice: Zvonková – Narcisová – Liliová – Kosatcová – Kalinová – Hlohová – Dřínová – Divišova – Hvozdkova – Čekanková – Trtílkova)
- b) na některé z ulic: Myslínova – Fibichova – Žleb
- c) na ulici Písečnick
- d) jiná odpověď, prosím doplňte _____

K jakému účelu tuto nemovitost využíváte? Je možné zaškrtnout více možností.

- a) k trvalému bydlení
- b) k přechodnému bydlení v podnájmu
- c) k rekreaci (chalupaření, chataření)
- d) k podnikání
- e) jiné, prosím doplňte _____

Jak dlouho tuto nemovitost užíváte?

Žili zde Vaši předci?

- a) ano
- b) ne

Vnímáte nějaký rozdíl života v této lokalitě a v jiných částech města Brna? Pokud ano, jaký?

- a) ano, prosím doplňte _____
- b) ne

Co Vám zde nejvíce vyhovuje? Uveďte, prosím, přednosti života v této čtvrti.

Co Vám zde naopak nevyhovuje? Postrádáte zde něco? Uveďte, prosím, nedostatky života v této čtvrti.

I přes přednosti a nedostatky této části Brna, přemýšlíte o změně lokality (případně o stěhování)?

- a) ano, v rámci Brna
- b) ano, do jiného města či státu
- c) ne
- d) nevím

Jací obyvatelé nejčastěji žijí ve Vašem okolí podle Vás? (členění sociálních skupin podle britského National Readership Survey)

- a) vyšší střední třída (lékaři, vyšší management, ekonomové, právníci, politici...)
- b) střední třída (učitelé, policisté, střední management – vedoucí...)
- c) nižší střední třída (mistři, studenti, úředníci...)
- d) dělnická třída (prodavač, dělník, zedník, číšník...)
- e) spodní třída (nezaměstnaný, senior...)

Jaké je Vaše pohlaví?

- a) muž
- b) žena

Kolik je Vám let? _____

Jaké je/bylo Vaše povolání? V případě, pokud studujete, jaký je Váš obor studia? Prosím doplňte.

- a) pracuji či pracoval/a jsem jako (prosím doplňte profesi) _____
- b) studuji (prosím doplňte obor studia) _____

Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- a) základní
- b) střední
- c) střední s maturitou
- d) vysokoškolské

Kolik je členů ve Vaší domácnosti?

- a) méně než 3 členové
- b) 3–4 členové
- c) více než 4 členové